PSIHOLOGIE

J.-B. PONTALIS
ATRACȚIA VISULUI

Dincolo de psihanaliză

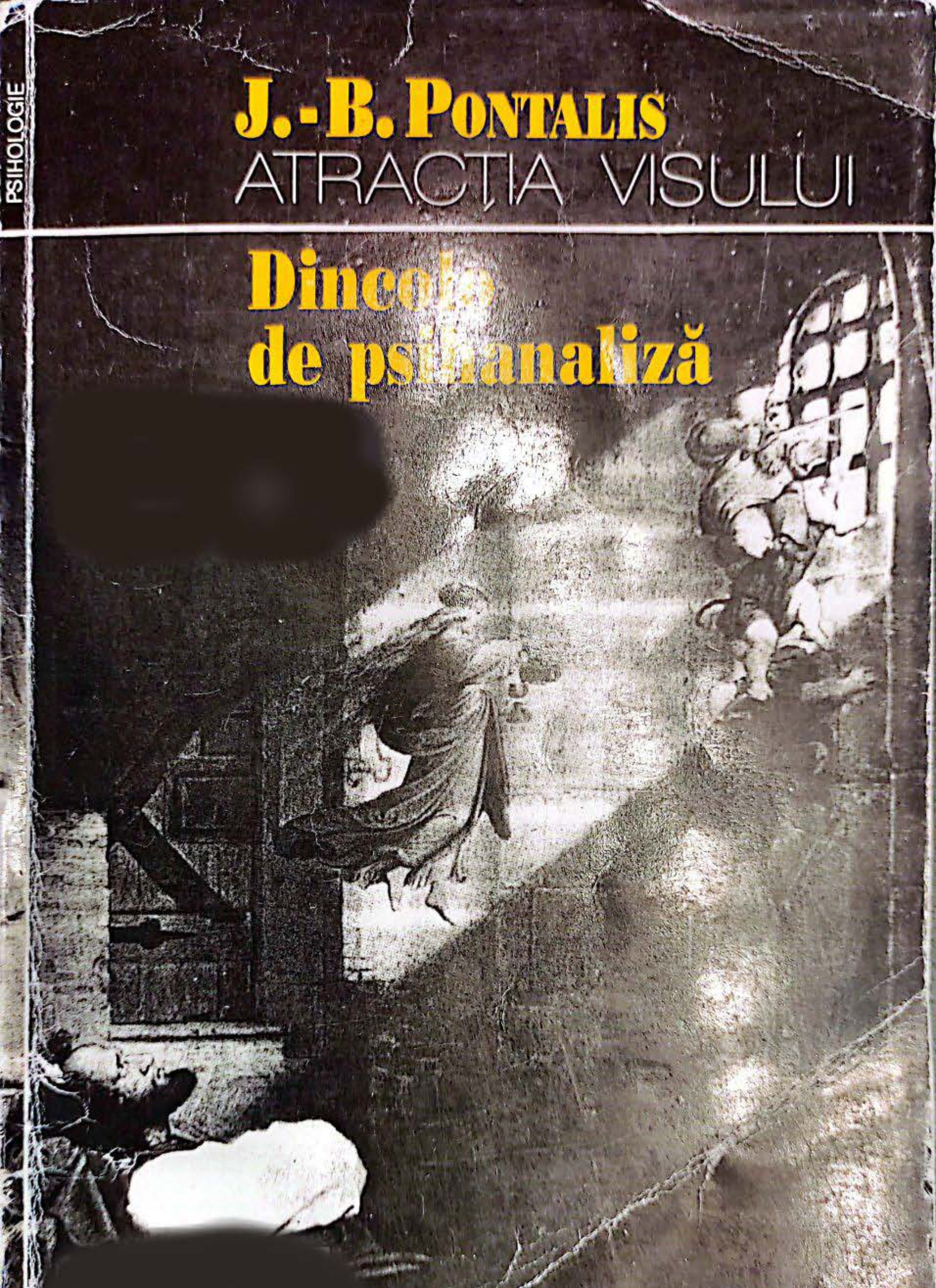

HUMANITAS

J.-B. PONTALIS

Atracţia visului

Dincolo de psihanaliză

Traducere de
MONICA PÂRVU

HUMANITAS
BUCUREŞTI, 1994

Ceea ce se spune despre un vis sau despre un transfer se poate spune şi despre o carte. Pentru ca ea să prindă contur trebuie să existe o împrejurare care să-i înlesnească începutul.

Pentru cartea de faţă au existat două asemenea împrejurări. Înainte de toate, propunerea pe care mi-a făcut-o Maurice Olender, cu mult timp în urmă, de a mă număra printre cei care publică în „colecţia" sa. Apoi, invitaţia primită recent din partea Centrului Thomas More de a mă duce „să vorbesc despre psihanaliză" în faţa unui auditoriu şi într-un loc care, fiindu-mi străine, îmi impuneau cu atît mai mult.

Celor care m-au invitat la Centrul Thomas More ca şi celor care m-au ajutat să-mi definesc teoria, şi în primul rînd Jean-Claude Rolland, André Beetschen, Henri Normand şi Charles Juliet le exprim recunoştinţa mea.

Acest eseu le este dedicat.

J.-B. P.

Scanned with CamScanner

Atracţia visului

Scanned with CamScanner

Anacronicul

încerca o vădită plăcere să-şi evoce copilăria. S-o *evoce*, cu o undă de voioşie, cu o voce adesea muzicală, alteori ştearsă, s-o recheme pentru a o păstra vie, şi nu s-o povestească pentru a pune în ordine sau a da un înţeles trecutului, pornind de la frînturi şi reminiscenţe. O evoca prin tuşe scurte, căci tocmai timpul impresiilor senzoriale îl atrăgea şi pe acesta voia să-l reţină — aşa cum ţii pe cineva de mînă — mai mult decît timpul întîmplărilor de atunci. Un timp îngrădit într-un spaţiu, acea grădină luxuriantă din Passy, cu flori înmiresmate şi pomi încărcaţi de rod, departe de oraş; o casă purtînd numele *Parva sed apta*[1]; jocuri cît se poate de obişnuite: dopul şi mingea; o roabă pe care o purta de la o uşă la alta şi căreia îi

consacra un adevărat cult, de parcă ea-l făcea să călătorească stînd pe loc; o fetiţă plăpîndă care locuia în casa de alături; cîntece cunoscute şi onomatopee de spărtură: „cric crac"; cuvinte dintr-o limbă care nu-i era pe deplin cunoscută; părinţii săi veniseră din Anglia.

Şi apoi, ochiul acela de apă care-l fermeca, aşa-numitul heleşteu de la Auteuil, populat de vieţuitoare neobişnuite, mici reptile, salamandre, mormoloci preistorici, ca şi cum ar fi fost silit să se întoarcă tot mai departe în timp. Mă purta într-acolo, în acel timp îndepărtat, cu straturi nenumărate, în acel loc ce-mi părea al unei alte vîrste şi chiar al unei alte ere geologice. L-aş fi numit fără rezerve pe acest om: anacronicul sau inactualul.

Uneori îşi întrerupea evocarea cu aceste cuvinte: „Nu învăţasem încă să visez." Afirmaţie stranie pe care o lăsam nelămurită, ştiind doar că din partea unui om ca el, atît de înclinat spre senzaţii evanescente, primite de la un organ de simţ sau altul, nu putea fi vorba de o voinţă menită să domine necunoscutul. Nu, nu era omul „visurilor dirijabile" despre care a vorbit Ferenczi şi, înaintea lui, Hervey de Saint-Denys.

Scanned with CamScanner

Din această evocare, prea vie ca să-mi pară idealizată, a zilelor şi jocurilor de la Passy, din aceste neînsemnate impresii din care apoi ne făurim „semnificanţii", din aceste mii de nimicuri strînse în el pentru totdeauna, preţioase ca o comoară, se năştea în mine o singură certitudine: Peter îşi iubea copilăria, ea era obiectul dragostei sale. Nu copilul care fusese, nici măcar, credeam eu, cei care îi erau atunci în preajmă — părinţii, vecinii, fetiţa suferindă —, ci numai *copilăria ca stare*, o lume închisă aidoma grădinii şi infinită aidoma universului. O iubea fără complezenţă, cu un fel de voioşie. Nu vedeam în acest lucru nici o urmă de nostalgie. Anii petrecuţi acolo erau mai degrabă nişte vacanţe mari, al căror început îl aşteptai şi al căror sfîrşit ai fi vrut să-l ignori. Despre această copilărie ai fi spus deopotrivă că-i era foarte departe şi că încerca nu atît să o retrăiască, cît s-o apropie de mine pentru ca eu să i-o redau, reînviind-o: ai fi spus că ţinea să mă facă să o trăiesc şi eu. A retrăi, a reînvia, acestea erau cuvintele care îmi veneau în minte.

Peter era voinic, atletic. Puterea lui părea să fie foarte mare. Dar îmi era tot atît

de greu să mi-o imaginez, în trupul acela deşirat dar liniştit şi paşnic, pe cît de greu îmi era să mi-l închipui copil.

Într-o zi, aşadar, timpul copilăriei luase sfîrşit. Casa, grădina fuseseră părăsite. Dar un vorbăreţ ca el, atît de incredibil de locvace cînd evoca întîmplările mărunte care umpluseră acei ani, mi-a dezvăluit, doar în treacăt, detaşat, motivul acestei brutale despărţiri: moartea părinţilor săi, la interval de cîteva zile — tatăl, din cauza exploziei unui bec inventat de el însuşi (ah, englezii!), mama, după naşterea unui copil mort. Nimic n-a fost înfăţişat ca o catastrofă în lanţ, ci ca un fel de destrămare, o dispariţie discretă, o *estompare* care şi-ar continua opera tăcută, contestînd orice violenţă suferită. În mai multe rînduri, vorbind despre animale, Peter mi-a spus că-l îngrozeşte cruzimea.

Violenţa, cea recunoscută, s-a manifestat în consecinţe. A trebuit să plece, să se întoarcă în Anglia. Un unchi luase copilul, („devenisem orfan în mai puţin de o săptămînă", mi-a spus într-o zi, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat), voise să-l civilizeze, să facă din el un gentleman, îi dăduse numele său. Schimbare de nume,

Scanned with CamScanner

schimbare de situație, schimbare de limbă. Inacceptabile pentru cel care ține, pentru că asta îl susține, ca *nimic să nu se schimbe* și care nu consimte să se despartă de nimic.

Atunci cînd l-am cunoscut, Peter ajunsese un arhitect apreciat, priceput în arta construcțiilor, sociabil și totodată singuratic, înclinat spre melancolie, acuzînd — îl citez — penibile „fluxuri și refluxuri alternante de umoare". În acel an pregăteam un număr din *Nouvelle revue de psychanalyse*, care trebuia să poarte ca titlu „Umoarea și modificările ei". Cum se întîmplă, aveam în minte acest cuvînt pe care medicina noastră de astăzi și științele neurologice l-au făcut puțin desuet, căutînd să-i delimitez înțelesul, dar să i-l și extind, cînd l-am auzit pe Peter spunîndu-mi că nu se poate sustrage acestei alternanțe epuizante și imprevizibile a dispoziției, acestei pendulări pe care o suferea, decît prin „porțile somnului fără vise": ceea ce el numea „moarte în timpul vieții". Și iată că m-am surprins scriind în joacă pe o foaie de hîrtie cuvîntul „umamă", avînd în fața acestui pseudolapsus sentimentul unei evidențe tot atît de palpabile și iluzorii pe cît e cea pe care o avem uneori cînd visăm:

Scanned with CamScanner

schimbarea de umoare nu-i oare altceva decît schimbarea mamei? Acea mamă căreia am crezut că i-am acaparat atenţia, privirea, *întreaga* dragoste şi care pe neaşteptate este ocupată cu altceva, absorbită de nu se ştie ce, ba, încă şi mai greu de îndurat, de ceva de care nici *ea* nu-şi dă seama, acea mamă rătăcită în aşa măsură încît să ne excludă din lumea „noastră" pentru a ne abandona unei realităţi neînsufleţite. În privirea ei pierdută nu mai vedem o oglindă în care ne putem recunoaşte; vedem ceva de altunde, ceva straniu, descoperim o absenţă fără leac. După care nu ne rămîne decît — soluţia „fericită" — să construim, ca Peter, arhitectul, care, în joacă, desena şi el la nesfîrşit pentru propria-i plăcere; de nu cumva aflăm un ultim refugiu — soluţia melancolică — în regăsirea mamei, dar a unei mame lipsite de viaţă, în „somnul fără vise".

Operaţia freudiană

Mulţi îmi vor fi recunoscut pacientul. Este eroul unui roman după care s-a făcut un film (o adaptare foarte liberă care, prin

Scanned with CamScanner

ceea ce are „naiv" în comparație cu originalul, mai complex, îi accentuează forța de convingere), un roman de George Du Maurier, apărut în 1891 și care, cincizeci de ani mai tîrziu, a fost tradus de Raymond Queneau[2]. Am mai făcut aluzii la *Peter Ibbetson* și în alte împrejurări. Dacă revin la el este fiindcă găsesc că eroul său este deosebit de *apropiat* și, de asemenea, fiindcă, fără să-mi fi dat seama imediat, el mi-a oferit titlul: „Atracția visului". Atracție, cu înțelesul de farmec care emană din unele obiecte, locuri sau persoane și pe care nu-ți vine să-l traduci în cuvinte, de parcă o dată cu asta ar risca să se destrame și să dispară efectul de vrajă; atracție, cu înțelesul mai activ de forță de atracție, acea forță de atracție pe care Freud o atribuie datului refulat, infantilului, vizualului și ... mamei[3].

Forța de atracție pe care o exercită visul — dar, să notăm, „visarea" ca *stare* mai mult decît visul ca rezultat — a fost cultivată de romanticii germani cu o pasionată perseverență. Onirismul, fascinația exercitată de o altă lume care este totodată cea de dincolo de mormînt, magnetismul exercitat de fața nocturnă a existenței

noastre, de ceva aflat dincolo de acest real pe care îl defineşte percepţia trează şi obişnuită, visul ca viziune, revelaţie, instrument de cunoaştere, în sfîrşit ca poezie involuntară — la romantici, şi cu mai multă graţie fluidă la Nerval, este el celebrat de poeţi, povestitori şi gînditori. Să citim frumoasa carte, uitată întrucîtva astăzi, a lui Albert Béguin, *Sufletul romantic şi visul*.

Un psihanalist nu poate fi decît tulburat la lectura acestei cărţi. Pe de o parte, el găseşte aici, invocate aproape în fiecare fragment citat şi în opoziţie cu un raţionalism tranşant mereu înclinat să respingă „grăuntele de nebunie", nu seducţiile iraţionalului, ci puterea imaginaţiei, putere pe care Baudelaire o va califica drept „Regina adevărului" şi care depăşeşte deci puterile „Reginei nopţii" (această figură feminină a „geniului rău amăgitor"). Dacă domneşte peste *adevăr*, mai este ea oare diabolică? Nu cumva Raţiunea e cea care a devenit astfel?

Dar, pe de altă parte, vedem că ceea ce animă această admirabilă exaltare a visului este o aspiraţie spre indivizibil, spre

Scanned with CamScanner

unitate, armonie, voința de a face permeabile frontierele realului și ale imaginarului, ca și cum cel care visează ar elibera de caracterul ei finit ființa conștientă, supusă în mod deliberat numai realului, și i-ar permite într-un fel de *ek-staz* să treacă granița individualității sale unice pentru a se face din nou una cu Natura.

Într-o formulare oarecum abruptă, aș spune că visul romanticilor germani este obiectul pierdut din visul lui Freud. Căci în ce constă *operația* freudiană? Mai întîi, în a substitui viziunea în imagini cu ascultarea unei relatări[4]. Apoi, în readucerea acestei relatări, formă de discurs subordonată logicii mai mult sau mai puțin lineare a narațiunii, la forma unui text. În sfîrșit, și abia aici începe „travaliul" de interpretare, în descompunerea, dezlegarea, destrămarea textului (sfîșierea țesăturii) pentru ca, în ultimă analiză, să ajungem la enunțarea acelui *Wunsch* — acest cuvînt care ridică atîtea probleme traducătorilor noștri (poftă, aspirație, dorință). Potrivit metaforei trenului, care îmi place atît de mult, relatarea visului ar fi ceea ce călătorul povestește despre călătoria sa la reve-

Scanned with CamScanner

nirea acasă (întîlnirile, peisajele întrezărite prin fereastră). *Wunsch* ar fi ceea ce l-a îndemnat, în starea de excitare, neliniște și așteptare, să ia trenul. Dar călătorul, povestitorul și cel care ascultă ignoră acest lucru, ca și cum gara din care începe călătoria nu ar figura în mersul trenurilor, ci numai gara de destinație (relatarea) și stațiile intermediare (asociațiile). Și încă o dificultate: „trenul de gînduri" nu o ia niciodată pe calea cea mai scurtă, ci pe o traiectorie extrem de complicată, cu ocolișuri, drumuri laterale, macaze, întoarceri. El trebuie numai să meargă, asta-i tot. Cel care visează își inventează parcursul, care este numai al lui. Fiecare își organizează rețeaua proprie.

În ceea ce privește punctul de plecare aflat într-o țară străină, adică necunoscută, la Freud el nu primește numele de *copilărie* (nici a umanității, ca la romantici, și nici a individului). El este *infantilul* și este, de asemenea, cu desăvîrșire singular și fragmentat, fără *formă*. Dacă se poate afirma că legile inconștientului sînt universale, acest lucru se întîmplă pentru că este vorba de legi de funcționare ale unui *sistem*. Inconștientul, în schimb, e singu-

Scanned with CamScanner

lar în ceea ce privește „conținutul" său, în asamblarea părților sale constitutive, fapt ce nu ne îndreptățește totuși să-i alăturăm un pronume posesiv (inconștientul „meu", al „său"). Cum am putea poseda acel lucru în serviciul căruia nu încetăm a fi? Inconștientul: ceva singular fără a fi personal.

De ce amintim aceste lucruri cunoscute tuturor? Pentru a stabili măsura în care Freud *rupe vraja* visului. Visul nu mai este cale regală, interpretarea vrea să fie această cale. În îmbinarea celor două cuvinte din care rezultă *Traumdeutung**, *Deutung* [interpretarea] tinde să risipească misterul lui *Traum* [visul]. Misterul lasă loc enigmei, iar enigma deschide spiritul, în chiar momentul în care-l derutează, dacă nu spre soluție, măcar spre căutarea ei. Dacă misterul învăluie cu umbra sa copilăria, enigma nu e oare în strînsă legătură cu infantilul, cu sexualitatea infantilă?

Traumdeutung — transgresare, depășirea limitelor? Fie, dar sub rezerva unei precizări: nu Freud a îndrăznit cel dintîi

---

* *Interpretarea viselor* (*n. t.*).

Scanned with CamScanner

să meargă să vadă ce se întîmplă de cealaltă parte — predecesorii săi sînt mult prea numeroşi —, dar el e cel care ne-a făcut visele prozaice. Poeziei, atracţiei visului — obiect, copilărie, timp, lume, regăsite după ce au fost pierdute —, el le-a substituit o proză cu propria-i gramatică şi sintaxă. Sintaxă a dorinţelor noastre, de nu cumva a tristeţilor noastre. Hotărît, visul romanticilor este tocmai obiectul pierdut din visul lui Freud. Dar care e obiectul de care trebuie să ne *detaşăm* cu adevărat? Imaginea sau cultul ei? Copilăria sau nostalgia ei? Mama inaccesibilă? Iluzia unei satisfacţii depline? Lucrul însuşi? *Peter Ibbetson* ne poate ajuta să răspundem la aceste întrebări.

Căci *Peter Ibbetson* este — şi fiecare nouă lectură a cărţii mă convinge de acest lucru — o operă insolită, neîncadrabilă în vreun gen, începînd cu genul „fantastic", din care, după părerea mea, efectul de straniu lipseşte pentru că este în mod prea deliberat căutat (nu există *unheimlich** fără *heimlich***). Acest roman ocupă, fără

---

* straniu (*n. t.*).

** familiar (*n. t.*).

Scanned with CamScanner

să o știe, un loc de mijloc între atît de puternicul curent romantic și psihanaliza freudiană. Să ne amintim data la care a fost publicat: 1891, cu numai cîțiva ani înainte ca Freud să se fi consacrat acelei *Traumdeutung*. „Nu învățasem încă să visez", spune primul. Iar celălalt: „Nu aflasem încă secretul viselor, presimțeam numai că visele nu sînt visare, adică emanație a sufletului, ci produsul unui *aparat* al sufletului, un laborator de gînduri, rezultatul unui travaliu la care trebuie să răspundă un alt travaliu."

Se spune că André Breton a fost încîntat de filmul realizat după roman. Vedea în el prefigurarea suprarealismului. Suprarealist, *Peter Ibbetson*? Desigur, nu în ce privește scriitura, vagabondă dar continuă, fără scurt-circuite și fără scîntei; suprarealist prin fantasmele care îl susțin, poate. *Suprareal*, fără îndoială.

A visa aievea

Care este marea și continua descoperire a eroului nostru? Ea este definită în întregime prin aceste două cuvinte: *a visa aievea*, care probabil că i-au venit din India.

Scanned with CamScanner

Ce înseamnă a visa aievea? Înainte de toate să obţii prin vis sentimentul unei realităţi suficient de intense pentru ca visul să nu mai fie — îl citez pe Peter — „o simplă suprafaţă: mici imagini liniştite mişcîndu-se pe 12 picioare pătrate de carton bristol şi impresionînd doar vederea“ (ecranul visului lui .Lewin?). „Urechea, asemenea ochiului“ — şi citez iarăşi — „nu mai erau încătuşate în camera obscură, se auzeau cuvintele şi rîsetele, pînă şi bîzîitul unei insecte sau căderea unei flori.“ Lucrurile şi fiinţele au acelaşi volum, acelaşi relief ca în viaţă. Reproducerea în mărime naturală în definitiv şi, mai mult încă, restituirea unei realităţi suprasemnificative — *überdeutliche* —, cele cinci simţuri, de la auz pînă la pipăit, fiind şi ele prezente. I se întîmplă chiar celui ce visează să vadă scene din trecut pe care nu le-a trăit. Nimic nu scapă privirii sale.

Restituire, aşa cum se spune despre un obiect furat şi apoi redat proprietarului său de drept. Restituirea şi restaurarea unei realităţi, restituirea unei memorii, căci memoria trează este „ceva sărăcăcios“ în comparaţie cu „memoria inconştientă care înregistrează totul“, scrie Du Mau-

Scanned with CamScanner

rier. „A visa aievea" înseamnă ca, pentru întîia dată, dar cu putința de a o reînnoi la nesfîrșit, să te asiguri de deplina posesie a ceea ce a fost trăit fără a fi posedat, înseamnă să trăiești în afara succesiunii timpului și a limitării spațiale: „Nu există sfîrșit și nici că va exista vreodată, nici sfîrșit pentru timp și pentru tot ce se petrece înlăuntrul lui, nici sfîrșit pentru spațiu și pentru lucrurile care îl umplu. Nici sfîrșit, nici început, nici mijloc. Meditați la acest lucru". Sentimentul vastității de ocean încercat de Romain Rolland este mult prea puțin față de ce i se oferă lui Peter Ibbetson!

Asistăm aici la mișcarea inversă aceleia pe care o cunoaște cel deznădăjduit, care *coboară* adevărul la realitate (un zid este un zid), refuzînd astfel metaforei orice forță. Aici, realul este înălțat pînă la adevăr: „Toate semnificațiile se scaldă în lumina adevărului absolut."

Dragostea, era de bănuit, numai dragostea e cea care face posibilă la Peter „visarea aievea". Și aici se află cealaltă găselniță nesăbuită a romanului: *visul împărtășit*. Eroul, care își va petrece în cele din urmă zilele cele mai luminoase într-o si-

Scanned with CamScanner

nistră închisoare (să ne gîndim la pînza lui Moritz von Schwind şi la „visul întemniţatului" comentate de Freud), despărţit de femeia iubită, nu numai că o regăseşte în visurile sale, dar visează amîndoi acelaşi vis. În acest fel ei vor rămîne 25 de ani unul lîngă altul, fără a fi despărţiţi. Mai mult chiar, în acest fel ei vor cunoaşte „fiinţa *interioară* a celuilalt [...], legaţi mai strîns decît vor fi fost vreodată legaţi, de la începutul lumii, doi muritori".

Ne este uşor nouă, celor ce credem că sîntem vindecaţi de orice iluzie, să reperăm toate negaţiile care se manifestă aici: negarea „egoismului" funciar al visului — „De ce", se întreba deja Heraclit, „în vis, fiecare se îndreaptă spre lumea sa proprie, în vreme ce în stare de veghe oamenii au o singură lume, comună tuturor?" —, negarea despărţirii indivizilor şi lucrurilor, a divizării limbilor, a pierderii celor dragi şi a durerii; negarea timpului şi a morţii. Nu numai că timpul e reversibil, că traseul străbătut invers parcurge întregul curs al istoriei individuale, dar el permite opriri în istoria colectivă şi merge chiar pînă la preistoria speciei (vezi heleşteul din Auteuil). Nu numai că moartea nu

Scanned with CamScanner

este sfîrșitul, dar abia atunci cînd iubita îi moare o regăsește Peter pe deplin: răsturnare a „morții în timpul vieții" care e somnul fără vise; de acum înainte urmează „viața în moarte" din visul fără somn.

Ce legătură avem noi cu toate astea, noi cei care l-am citit pe Freud? Îl vom condamna noi pe dragul nostru Peter, așa cum este el condamnat în roman, să ajungă din închisoare la ospiciu? De nu cumva „delirul" său nu face decît să traducă în fapt ceea ce visul a promis de la bun început: anularea granițelor spațiale și temporale, anularea eului, nemurirea și chiar ontogeneza îngemănată cu filogeneza.

Și încă un cuvînt înainte de a ne despărți de el. Am lăsat la o parte intriga romanului. Intrigă oedipiană, dacă poate fi numită intrigă, roman de familie exemplar, care ne lasă să întrezărim conținutul latent al apologiei exaltate a faptului de a „visa". După ce a fost deposedat de casă, de mamă, de numele său și după ce a fost adoptat de unchiul lui, colonelul Ibbetson, Peter a devenit arhitectul melancolic venit să mă consulte... Dar abia după

Scanned with CamScanner

aceea au avut loc cele două evenimente care i-au hotărît soarta: întîlnirea „sublimei" ducese de Towers şi *împuşcarea* (să ne amintim că tatăl său a murit din cauza unei explozii), în singurul moment de violenţă pe care l-a cunoscut vreodată, a colonelului — după ce acesta l-a lăsat să înţeleagă că ar putea să fie tatăl lui, că mama lui Peter şi el, colonelul, ei da, pe scurt... că Peter era un bastard (de ce oare, din momentul în care o carte este povestită în cîteva cuvinte, capătă aerul unui roman ieftin?).

În ceea ce priveşte întîlnirea de dragoste, aceasta este mai puţin întîlnire cît recunoaştere. De fapt, ducesa nu-i altcineva decît fetiţa suferindă de la *Parva sed apta*. Zicala pe care lui Freud îi plăcea s-o citeze în franceză îşi găseşte aici deplina împlinire: „On revient toujours à ses premiers amours". Iubita se numeşte *Towers**. Or, copilăria lui Peter a fost dominată de două femei: mama sa, numită întotdeauna „marea Doamnă Pasquier" şi mama fetiţei, foarte seducătoarea, „divina" Dnă Serkadier, care o întrecea pe

* Turn (*n. t.*).

Scanned with CamScanner

prima cu jumătate de cap. *Towers*, la plural. Se vede că deplasarea este aici aproape imperceptibilă, iar figura compozită, ușor de identificat. Deci deplasare și condensare *a minima*, simbolism elocvent și transfer nul: fetița *este* ducesa. Visarea aievea sau dragostea nebunească, pentru a vorbi precum Breton, asigură triumful *identicului*, singur garant al unității depline dintre dorință și obiectul ei.

Unde o fi ea oare?

Am avansat ideea că *Peter Ibbetson* ocupă un loc de mijloc între romantism și psihanaliză. Adevăr susținut și prin cele ce urmează. La unii romantici (Jean-Paul, Novalis, Maurice de Guérin), cum a observat Béguin, explorarea — sau retragerea în direcția — continentului imaginar urmează după pierderea unei ființe dragi. Romanul autobiografic al lui Karl Philipp Moritz *Anton Reiser* constituie poate mărturia cea mai directă: „Conversația se opri la sora mai mică a lui Anton, moartă cu puțin timp în urmă. Mama fusese

Scanned with CamScanner

nemîngîiată timp de aproape un an. După ce rămase tăcută mult timp, ea întrebă: «Unde o fi oare acum mica noastră Julie?» [...] «Unde o fi ea oare acum?» se întrebă şi el la rîndul lui, *reluînd gîndul mamei sale* [subliniez acest transfer imediat de gînduri]; în această clipă, conceptele de apropiere şi de depărtare, de strîmtoare şi de întindere, de prezent şi viitor îi traversară spiritul ca nişte fulgere[5]." Unde o fi ea oare, unde să regăseşti gîndul şi privirea pierdute ale mamei, dacă nu în lumea imaginară în care „visarea" ar fi magnetul şi extremul orient?

Freud, în schimb, aşa cum ne încredinţează el însuşi, a scris *Interpretarea viselor* ca reacţie la moartea tatălui său. Şi acest fapt schimbă totul. El se poate institui drept părinte al visului — să amintim că voia să fie pusă o placă comemorativă: „Aceasta este casa în care Doctorului Sigmund Freud i s-a revelat secretul viselor". El va face din vise — şi înainte de toate din visele proprii —, mai mult decît din „visări", obiectul său de pasionată investigaţie. Le va considera drept obiecte pentru a se desprinde de atracţia lor şi le va interpreta pentru a se smulge de sub vraja

Scanned with CamScanner

lor. Freud nu ignoră totuşi că la extremitatea cîmpului de interpretare, în locul asimptotic a ceea ce el numea „Cartea viselor", ceva nu putea fi perceput: e ceea ce numeşte *ombilic*, acel lucru care-l ţine pe cel ce visează în mrejele necunoscutului matern.

Freud punea la îndoială orice fel de mistică a visului care ar face din acesta un mesager al lucrurilor oculte şi al zeilor sau care ar îngădui sufletului individual să participe la sufletul universal. Felul în care abordează visul este menit să evite acest risc, atît în tratament cît şi în teorie. Echivalenţa dintre vis şi simptom este postulată de el de la bun început. Deosebirea constă numai în aceea că simptomul nu este interpretabil, pe cînd visul da. Fiindcă există o cale posibilă către „ideile visului", în vreme ce pentru a dezvălui „ideile simptomului" e nevoie de o adevărată analiză.

A te detaşa de visul înţeles ca imperiu, pentru a-l analiza ca simptom. A face din el un model al structurilor inconştientului. A-i scoate la lumină mecanismele: condensarea, deplasarea, elaborarea secundară. A regăsi în acţiune aceste mecanisme în seria actelor noastre ratate şi a

Scanned with CamScanner

erorilor: *Ver-lesen**, *-hören***, *-legen**** etc. Fiecare din aceste alcătuiri poate prezenta caracteristici care îi sînt proprii, modul lor de producere rămîne identic. Din acest motiv, după *Traumdeutung*, Freud poate să scrie, aproape una după alta, *Psihopatologia vieţii cotidiene*, *Cuvîntul de spirit*, „Cazul Dora". Profitul acestei operaţiuni este imens şi definitiv. Să nu fie visul decît un *Witz*, o ironie grăbită să-şi atingă destinatarul?

În calea acestei cuceriri stau totuşi, după părerea mea, două obstacole. Cel dintîi enunţat mai tîrziu de Freud însuşi, celălalt ţinînd de statutul atît de ambiguu al imaginii. Două întrebări la care conduce în chip necesar orice reflecţie asupra visului. Două probleme despre care aş dori să arăt cît sînt de legate între ele.

Neputinţa de a visa

Prima întrebare o întîlnim în lucrarea *Dincolo de principiul plăcerii*. Freud şi-o

* a citi greşit (*n. t.*).
** a auzi greşit (*n. t.*).
*** a pierde (*n. t.*).

Scanned with CamScanner

pune în legătură cu nevroza traumatică (primul război mondial tocmai îi furnizase nenumărate exemple, dar atenția îi fusese reținută îndeosebi de catastrofa feroviară). Este o întrebare pe cît de derutantă pe atît de simplă. De ce, nopți de-a rîndul, unii oameni au același vis chinuitor, retrăiesc în vis, deși ziua nici nu se gîndesc la el, evenimentul care i-a impresionat atît de mult? Ei se trezesc terorizați, iar noaptea următoare totul reîncepe. Iată ceva ce nu se potrivește deloc cu teoria visului ca formă de împlinire a unei dorințe. Nimic reductibil aici la cazul viselor care însoțesc angoasa, căci în cazul lor se poate presupune un conflict al dorințelor. Nu, cel care visează merge aici drept la țintă, fără ocolișuri: el se năpustește spre spaimă, spre groază. Freud o spune fără înconjur: să nu ne mirăm de acest lucru; a-ți spune, de pildă, că este cît se poate de normal ca, după ce ai stat sub bombardament sau ai scăpat dintr-un accident de cale ferată, faptul să revină în vis ar însemna „să nu cunoști natura visului", să refuzi ideea că funcția sa este în acest caz „deturnată de la scopurile sale".

Scanned with CamScanner

Răspunsul pe care şi-l dă, mergînd în întîmpinarea acestei întrebări clinice cînd în definitiv îi stătea în putinţă să o eludeze, este următorul. Este un răspuns destul de obscur şi va fi necesară întreaga „speculaţie" din *Dincolo...*, admiterea conceptului de compulsie la repetiţie şi de pulsiune de moarte, pentru a-şi căpăta semnificaţia deplină. Dar, pînă una alta, care este acest răspuns? „Putem admite că, prin caracterul lor repetitiv, acestea [visele despre care vorbim] se pun la dispoziţia unui scop ce trebuie atins înainte ca dominaţia principiului plăcerii să poată începe [...]. Este logic să admitem, chiar şi pentru tendinţa visului de a împlini dorinţa, existenţa unui timp ce l-ar fi precedat[7]."

În ce constă acest timp anterior, acest timp, logic vorbind, anterior? Care-i „condiţia prealabilă" necesară ce ne îngăduie să ne abandonăm acestui flux de imagini care este visul, acestei succesiuni de evenimente anunţînd legături asociative — reţeaua reprezentărilor — care deschid, după desfacerea lor, accesul la cugetare? Interpretarea şi chiar asociaţiile celui care visează desfigurează imaginile în mişcare — ca într-un film — ale visului.

Scanned with CamScanner

Dar visul traumatic este „flash-back" și stop cadru, el nu reprezintă altceva decît evenimentul. Visul îl face din nou prezent, îl repetă sau chiar mai mult: îl reproduce, conferindu-i prin aceasta o intensitate mai mare chiar și decît cea pe care a avut-o în lumea reală. Visul nu este altceva, și prin aceasta se apropie de coșmar, decît o figurare a informului, și el lasă subiectul singur și dezarmat în fața acestei amenințări perpetue. Persistența *Traumei* — ruptură, efracție violentă, neașteptată și trăită — face imposibilă desfășurarea acestei țesături de imagini a lui *Traum* pentru a ceda locul unuia dintre capetele Meduzei... Sau, cu alte cuvinte, cînd *învelișul* protector a fost rupt, iar suportul proiectiv distrus, *scrisoarea* închegată din imagini a visului nu mai poate fi scrisă. Interpretul nu mai are atunci nimic de spus: el cîrpește țesătura sau, încrezîndu-se în răbdătoarea țesere artizanală numită „perelaborare", așteaptă ca din catastrofă să ia naștere un scenariu care să nu mai fie o catastrofă...

Peter Ibbetson, care a știut să-și asigure în propriu-i înveliș-închisoare mijloacele de a fi un „visător-definitiv" (Breton) și

care voia şi el doar să aducă în prezent, n-a făcut oare altceva decît să ţină departe de spaţiul său lăuntric insuportabila violenţă a traumei? Acolo unde cel ce suferă trauma încearcă halucinaţia spaimei sau a groazei, Peter o încearcă pe cea a satisfacţiei. În aceasta constă deosebirea, dar şi unul, şi celălalt sînt guvernaţi de *identitatea de percepţie*. În această privinţă sînt fraţi. Dar primul este supus halucinaţiei, iar cel de al doilea o obţine sau crede că o obţine.

Aceasta să fie oare condiţia prealabilă pentru ca să existe visul în sens freudian? Pentru ca să existe legătură (conţinut manifest), apoi dezlegare (conţinut latent) a imaginilor în beneficiul traseului gîndirii? Ceea ce Freud numeşte *Entbindung*, apariţia energiei libere cu tendinţă de a se descărca, trebuie să fie temperat, chiar „îmblînzit", pentru ca să se poată forma un vis. Mecanisme precum deplasarea, condensarea suferă influenţa procesului primar; ele nu sînt manifestări în stare pură şi aşa se face că Lacan a putut să le asimileze figurilor retoricii. *Entbindung*, fie aceasta eliberare de plăcere sau de neplăcere, excitaţie sexuală sau angoasă,

Scanned with CamScanner

ține ea în șah oare funcția de legătură a eului? S-ar putea. Dar mai trebuie ca această funcție să nu fie, așa cum se întîmplă în traumatism, de tot răzbită. Capacitatea de a visa, ar spune Winnicott, nu este întotdeauna la dispoziția noastră. „Nu mai am nici vise, nici lacrimi", îmi spunea o tînără femeie care trăise și bune, și rele și care acum era într-o stare cum nu se poate mai rea, supusă unei ecuații inconștiente între accidentul în care își pierduse mama cu mulți ani în urmă și boala, răul care tocmai o atinsese pe ea însăși. Mama moartă devenise carne din carnea ei.

Imaginea și cultul ei

Și locul imaginii în toate acestea? Cuvîntul are astăzi o reputație proastă. Atît în cercurile noastre cît și în afara lor. Ca să nu mai punem la socoteală pamfletele care ar putea avea drept titlu pe cel al cărții lui Roger Munier: *Contre l'image*. Există aici cu siguranță o reacție sănătoasă împotriva valului de imagini publicitare, împotriva „făcăturii" promovate de tele-

Scanned with CamScanner

viziune şi a credulităţii pe care o întreţine, împotriva politicii-spectacol, a societăţii simulacrului, a prevalenţei „imaginii de marcă", a tot ce este „look"... Refren ştiut, confecţionat în întregime din „clişee", ca şi tot ce dezvăluie, dar pe care trebuie să-l cîntăm neobosiţi, căci miza nu e doar aceea că imaginea cîştigă teren în fiecare zi în detrimentul cuvîntului; riscul, deja sesizabil, este ca la rîndul său cuvîntul să devină imagine. Este necesar ca el să „imagineze". Altminteri, cade în capcană!

Critica pe care psihanaliza o face cultului imaginii este şi mai radicală. Ea se poate revendica în deplină legitimitate de la Freud şi îşi poate găsi un susţinător puternic în Lacan.

De la Freud, mai ales cel din ultimele lucrări, cel din *Moise, omul*, în care interdicţia mozaică de a-l reprezenta pe Dumnezeu constituie condiţia necesară progresului în „viaţa cugetului". Potrivit formulării uimitoare a lui Patrick Lacoste, care e ca un ecou al acestui text, „edificiul invizibil al psihanalizei a fost construit pe ruinele templului imaginii". Fapt este că s-ar putea trasa din nou între-

Scanned with CamScanner

gul parcurs al psihanalizei lui Freud ca progresivă desprindere de imagine: de la renunțarea la hipnoză — privirea hipnotizatorului, retrăirea vizuală de către isteric a scenelor care îl tulbură — pînă la avansarea tîrzie a pulsiunii de moarte care n-ar putea fi înfățișată în nici un chip; trecînd prin — două exemple dintr-o mie — evidențierea faptului că amintirea din copilărie în care vizualul predomină nu este decît o amintire de acoperire — scena evocată servește drept ecran — sau prin recurgerea la simbolul bloc-notesului magic: nimic altceva decît inscripții. Memoria: urme, detalii, iar nu o cutie cu plăci fotografice frumos aranjate sau în dezordine, în măsură să fixeze în imagine ceea ce a fost văzut. La Freud nu există timp regăsit, doar timp reconstruit și nicidecum o dată pentru totdeauna. Cît sîntem de departe de Peter Ibbetson și... de Proust!

Și ce e oare edificiul metapsihologic dacă nu o încercare de ruptură cu orice fel de psihologie *descriptivă*? Reacția lui Freud la proiectul de film pe care i l-a prezentat, în 1925, Karl Abraham, totuși unul dintre cei mai fideli discipoli ai săi,

Scanned with CamScanner

este în această privinţă cît se poate de semhificativă. Ea e fără înconjur: „Proiectul nu-mi place [...] Nu consider posibil să ne prezentăm *abstracţiile* într-o manieră plastică[9].“ Şi adaugă că, acceptînd să cadă în cinematografic, ar prefera la urma urmei invitaţia producătorului american Goldwin care cel puţin avusese „inteligenţa de a se mulţumi cu acel obiect al preocupărilor noastre care suportă foarte bine o prezentare plastică — adică dragostea“. Dragostea poate fi reprezentată în imagini, într-adevăr — uneori într-un chip mai convingător decît cu alte mijloace —, dar cum să figurezi instanţele, fie ele din prima sau din a doua topică freudiană, cum să „prezinţi plastic“ procese ca refularea, proiecţia, trecerea în contrariu, cum să nu confunzi *pulsiunea*, concept limită, invizibil şi *impulsul*, imediat sesizabil?

Visul nu ţine totuşi în mod esenţial de vizual? Ba da, dar la urma urmelor nu tot el asigură pentru Freud superioritatea scrisului? Pentru a expune cîteva imagini dintr-un vis îi trebuie, ne trebuie fiecăruia dintre noi, dacă ne dedăm acestui exerciţiu, pagini întregi. Numai

Scanned with CamScanner

cu acest preț avem șansa de a descoperi ce vrea să *ne* spună visul.

Dar să nu ne grăbim. Dacă nu punem limite domeniului limbajului înseamnă într-adevăr că-i facem dreptate? Cînd îi aud pe psihanaliști lăudînd puterea absolută pe care limbajul ar exercita-o asupra subiectului uman încă de la începuturile sale, cînd îi văd că se închină textului și numai lui („textul ședinței", „textul freudian"), îmi spun că ceea ce trezește suspiciunea nu este obiectul idolatriei, ci idolatria, oricare i-ar fi idolul...

Una din constrîngerile la care este supus visul, după Freud, și singura care îi este proprie, este figurabilitatea (*Darstellbarkeit*). Orice gînd, orice articulație logică, orice activitate a judecății, orice discurs, chiar și timpul sînt constrînse, fie și numai fiindcă starea de somn exclude recursul la motricitate, să se transforme în imagini vizuale. Această transformare este o deformare care, cu concursul cenzurii, face tot ce-i stă în putință pentru a evita să ajungă la destinatar — la cel care visează, în primul rînd — mesajul nedeghizat al dorinței. Dar o cenzură mai structurală, dacă se poate spune astfel,

Scanned with CamScanner

vine din cerinţa imperioasă de a face lucrul figurabil. Deformarea şi-ar găsi aici originea.

Dar, pe de altă parte — şi de multă vreme mă izbesc de această dificultate pe care am enunţat-o deja în *Perdre de vue* şi nu vreau să-mi scape —, Freud arată într-adevăr că vizualitatea visului nu este numai un „defect de exprimare", o slăbiciune intrinsecă mijloacelor care îi sînt proprii. Atracţia refulatului e strîns legată de atracţia vizualului. Această legătură nu este întîmplătoare ci intrinsecă, Freud o arată în mod explicit. Îl citez: „Transformarea gîndurilor în imagini vizuale rezultă din atracţia pe care amintirea vizuală ce încearcă *să revină la viaţă* [sublinierea mea], o exercită asupra gîndurilor desprinse de conştiinţă [...]. O scenă petrecută în copilărie nu are cum să *se realizeze* din nou. Ea trebuie să se mulţumească cu reapariţia ei sub forma visului[10]." Aceasta ne va conduce să stabilim un fel de osmoză între inconştient şi vizual şi, în consecinţă, să conferim visului un statut cu totul deosebit de al altor formaţiuni ale inconştientului, cum ar fi cuvîntul de spirit sau simptomul.

Scanned with CamScanner

Percepția onirică

Cum să înțelegem acest apel la „inconștientul vizual"? Desigur nu prin invocarea preponderenței unui registru senzorial (vederea) asupra altora (auzul sau pipăitul). Mai curînd luînd aminte la distincția, avansată cu mult înainte — încă în eseul asupra afaziei (1891) — și mereu avută în vedere, între „reprezentarea obiectului" (sau, mai bine zis, „reprezentarea-obiect") și „reprezentarea cuvîntului". Nu am de gînd să redeschid cu acest prilej vasta dezbatere teoretică pe care o antrenează o asemenea distincție. Ci doar să amintesc în cîteva cuvinte teza topicii freudiene potrivit căreia „legătura cu reprezentările cuvîntului nu caracterizează alt sistem decît Preconștientul, în vreme ce sistemul inconștient, Ics, nu cuprinde în schimb decît reprezentări-lucruri[11]".

Or, ce ne apropie oare cel mai mult de „lucru", ce e atras mai tare de el, ce se află cel mai aproape de ceea ce Freud a numit halucinație primitivă — care face obiectul prezent în chip pe deplin satisfăcător (*Wunscherfüllung*: împlinirea dorinței) —, dacă nu visul și certitudinea

de real şi suprareal ce-i este asociată? Visul este *lucrul văzut* — ca să spunem astfel, precum Hugo, reporterul vizionar.

Lucru văzut pe care nu-l vom confunda cu obiectul perceput. Cum nu vom confunda nici *vizualul*, aşa cum se proiectează în vis şi ne învăluie în el, cu *vizibilul*, aşa cum se oferă privirii noastre din starea de veghe, şi nici cu *invizibilul*, aşa cum se profilează la orizontul vizibilului şi cum îl pot sugera pictorii. „Vizual" straniu, acest vizual al visului, pe cît de intens în momentul apariţiei pe atît de evanescent, insesizabil, sustrăgîndu-se oricărei investigaţii: un vis nu *se observă*. Acest vizual din vis este desigur foarte straniu, străin în orice caz de categoriile noastre obişnuite de gîndire. Căci, în acelaşi timp, după cum scrie Georges Didi-Huberman, „el adînceşte vizibilul — alcătuirea aspectelor reprezentate — şi ucide lizibilul — alcătuirea mecanismelor semnificaţiei[12]". A adînci, a ucide: deformarea, *Entstellung*, cea a visului, trebuie să fie înţeleasă într-un sens violent, aproape *fizic*, şi nu ca o simplă transpunere.

A vorbi despre imagini vizuale în legătură cu visul este deci de două ori

greşit. Aici *imaginea* a pierdut orice legătură cu decalcul, cu copia; ea a rupt cu asemănarea, alătură elemente, detalii preluate de la formele cele mai îndepărtate între ele. Cît priveşte *vizualul*, el se dezleagă de ceea ce-l înlănţuie de lumea vizibilă; el îţi oferă să priveşti ceea ce scapă vederii: fantome, strigoi, peisaje necunoscute. Vizualul este mai aproape aici de „ceea ce figurează" decît de „ceea ce e figurat". În acest fel înţeleg afirmaţia lui Merleau-Ponty din ultima sa lucrare, *Visible et invisible*, şi anume că modelul, ceea ce dă naştere percepţiei din starea de veghe, trebuie căutat în percepţia onirică. Paradox: abia atunci cînd avem ochii închişi sîntem cu adevărat clarvăzători!

Sînt oare pe cale de a capitula la rîndul meu în faţa atracţiei visului? Argumentaţia mea de pînă acum poate lăsa să se înţeleagă asta, argumentaţie a cărei ţintă, de altfel, nu este deocamdată evidentă (asemenea visului, textul, în momentul scrierii sale, nu ne spune încotro se îndreaptă). Fapt este că, în ciuda aparenţelor, nu evoc aici puterile visului şi nici măcar ale „visării". Ci mai degrabă ale faptului de „a gîndi", ale activităţii gîndi-

Scanned with CamScanner

rii care continuă zi şi noapte. Cînd în timpul unui tratament salutăm ca pe un eveniment psihic dobîndirea sau revenirea capacităţii de a visa — atît de deosebită de producerea intensivă a viselor —, aceasta nu se întîmplă numai pentru că vedem în asta o posibilitate pentru pacientul nostru de a stabili o legătură cu aspectele refulate sau stratificate ale persoanei sale. Ci pentru că avem presimţirea că această capacitate oferă o şansă de a trezi în el un alt regim de gîndire.

Oricine poate face această constatare întrucîtva umilitoare: tocmai am avut un vis a cărui ingeniozitate, viteză de execuţie, complexitate de reţea, circuite şi scurtcircuite ne uimesc încă şi iată că, seduşi încă de bogăţia invenţiei de care spiritul tocmai ne-a dat dovadă (căci cum să nu treci de la „el a visat“ la „eu am visat“?), iată că, aflaţi încă sub imperiul excitaţiei, ne aşezăm în faţa mesei de scris sau ne instalăm într-un fotoliu: nimic, nici o idee, nici o emoţie, apatie, electroencefalogramă plată! Ceea ce ne mîhneşte profund nu este atît faptul că am pierdut imaginile visului, cît faptul că nu mai sîntem în mişcare, că excitaţia sexuală a

Scanned with CamScanner

spiritului s-a risipit. Să ne întoarcem acum gîndul spre cineva care nu a acceptat această pierdere, această cădere în inerție, această încetinire a cugetării.

Trezirea

Multă vreme s-a trezit dis-de-dimineață. Fapt cunoscut, dovedit, intrat în legendă. Îi plăcea să se așeze în zori la masa de lucru. În jur, liniște deplină. Pe masă, caiete de școlar învelite în coperți colorate, albastre, galbene, cafenii. Cînd a murit, au fost găsite 261 și au fost numărate paginile: douăzeci și șase de mii[13].

Umplea caietele în grabă cu lucruri ciudate, gînduri care îl uimeau chiar și pe el, idei, doar idei, care-i veneau în starea lor primară. Uneori acestea erau de-a dreptul nebunești, le încredința hîrtiei cu o precizie eliptică, pentru el însuși, căci nu erau făcute pentru a fi înțelese. Era timpul unei excitații intense — „Am nevoie dimineața, spunea el, de acest caiet și de o țigară, amîndouă îmi sînt la fel de necesare" —, un timp cu o viteză interioară extremă, dar limbajul, chiar cel interior,

Scanned with CamScanner

mărturiseşte în continuare, nu era la fel de prompt în a-l urma. Atunci a trebuit să inventeze ceea ce a numit un *limbaj-self*.

De asemenea, desena în aceste caiete, făcea calcule, schiţe, le acoperea cu ecuaţii şi sigle. Eroul său era Leonardo da Vinci. Nici o ştiinţă nu-i era cu totul străină, dar nu practica nici una, în afara ştiinţei cuvintelor pe care le voia exacte: tot ce era nedefinit, începînd cu ceea ce tulbură sufletul, îi trezea groază. Nu credea în filozofi şi totuşi vorbea despre „Sistemul" său. Dar, adăuga amuzîndu-se, „îmi lipseşte un neamţ să-mi ducă ideile la bun sfîrşit". Ţinea însă prea mult la caietele lui, la acel timp şi acel loc predilect al „antifinitului", al „anti-desăvîrşitului" pentru a dori cu adevărat să întîlnească un astfel de om.

Spiritul său nu funcţiona la capacitatea maximă decît în zori. Atunci era singur: condiţie favorabilă pentru „a fi cel mai puţin asemănător şi cît se poate de unic". În aceste ore de înceată trecere de la noapte la zi, credea că nu are întîlnire decît cu trezirea, cu trezirea acelui spirit căruia se înverşuna, cu o concentrare proaspătă şi în fiecare zi reînnoită, să-i surprindă

Scanned with CamScanner

etapele, să-i descopere legile, să-i măsoare forțele, fără să fie pe deplin sigur că acestea sînt mai puternice ziua decît noaptea.

Paul Valéry: de strajă zorilor sau de veghe noaptea?

Somnul, lenea cugetului nu-i erau în fire. Dar îl preocupa visul cu pasiune: nu visele care, falsificate de amintire, nu erau pentru el decît povești „în mod necesar false" și asemănătoare romanelor proaste (puteau să existe pentru el și unele bune, oare?), ci visul ca stare. Puse cap la cap, reflecțiile sale începute chiar pe vremea cînd Freud făcea același lucru (aproximativ 1895) și continuate preț de 40 de ani, „grămada sa de însemnări" asupra acestui subiect ar putea umple o carte: desigur nu în genul *Traumdeutung* — refuz declarat al interpretării și dispreț pentru întîmplările oamenilor — ci, fără îndoială, ceva asemănător cu o metapsihologie.

Revenea fără încetare la acest subiect: „Mereu acest întuneric — Visul." Dar cum să vorbești despre vis cu vorbele pe care le rostești ziua? Cum e posibil ca gîndirea trează să nu piardă contactul cu limbajul și ființele nopții? Și mereu întrebarea: „Visul este o fază. La ce naiba

poate el sluji?" Parcurgînd *Caietele* îmi spun că Valéry este îndreptăţit să scrie: „Sînt secole de cînd mă preocupă visul" şi văd aici mai puţin o revendicare de prioritate în comparaţie cu „Freud & Co.", ale cărui teorii îi erau „antipatice", cît mărturisirea unei legături aproape atemporale — aidoma visului în care distincţia cuminte dintre prezent, trecut şi viitor nu mai operează, în care momentele sînt amestecate ca şi chipurile. În care nu se mai ştie cine ce este, nici unde, nici cînd.

A fost visat

Vis – veghe: două stări sau două faze, diferite fără îndoială, şi pe care Valéry nu conteneşte a le considera opuse, a le compara, a le defini una în raport cu cealaltă, cel mai adesea, ar spune cel ce s-ar mărgini la afirmaţiile cele mai categorice, pentru a preţui gîndirea trează şi a discredita visul şi, încă şi mai mult, cultul acestuia. Dar atunci, dacă distincţia e atît de simplă şi de sigură, dacă totul e atît de uşor de stabilit, pentru ce să se consacre aceste eforturi şi aceste ore fără număr

Scanned with CamScanner

meditației asupra visului și reflectării sale în el însuși? Pentru ce această insistență de cap căutător? Răspunsul îl dă Valéry însuși în scurte fulgerări: „Visul și gîndul sînt din aceeași substanță". Cercetarea e aici una a „formării cunoașterii", a unui „dincoace de semnificații". Cum să se istovească într-un singur cuvînt?

Aceeași substanță: dacă ziua gîndim mai puțin decît credem și dacă noaptea spiritul nu doarme, ci se activează și produce, atunci care-i deosebirea? Și dacă ar fi numai o deosebire retorică (noi am spune: de proces)? Și dacă ar fi numai o deosebire de geometrie (am spune: de topică)? „Geometria visului, axiomele sale fundamentale, diferă de cea a stării de veghe (așa cum geometria unui fluid sau a unei stofe se deosebește de cea a solidelor perfecte)."

Apar la Valéry și alte cuvinte freudiene. Le găsesc aproape la fiecare pas în *Caiete*. Visul-șaradă, visul-rebus sau visul-„puzzle în care fragmentele sînt amestecate". Mai mult decît cuvinte, chiar enunțuri. De exemplu: „În vis tot ce este formal tinde să aibă un înțeles." Sau acesta: „O apăsare vagă în starea de veghe își ia forma sa zisă exactă, se reduce la o poziție și o impor-

Scanned with CamScanner

tanţă relative: în vis ea *împlineşte*" [sublinierea mea]. Sau încă: „Visul întreţine somnul." Şi cînd întîlneşti următoarea propoziţie: „Visul, prin ceea ce are în chip propriu neobişnuit în ce priveşte elaborările imaginare, nu este nimic altceva decît o combinatorie", crezi că ... visezi. Ei bine nu, nu este un citat din Lacan, ci din Valéry. Cum e şi această minunată formulă ce dă de gîndit: „De ce să spunem: Am visat, cînd ar trebui să spunem: *A fost visat.*"

Valéry întrevedea fragilitatea frontierei care desparte halucinaţia de percepţie: „Ce mă împiedică să fiu la Spitzberg dacă simt răceala gheţii? Acel ceva este contextul." Dacă într-adevăr contextul este acela care hotărăşte şi oferă probe şi dacă ceea ce ne este dat mai întîi şi în chip unic e senzaţia (e mult Condillac în Valéry), dacă, în fine, trupul nu-şi află niciodată odihna, ci e veşnic muncit de dezordinea produsă de excitaţiile externe şi interne, atunci prin nimic nu este îndreptăţită distincţia netă între starea de veghe şi starea de vis: „Visul ar fi incoerenţă, dar nu în mai mare măsură decît veghea în care lumea din afară sau

Scanned with CamScanner

vreun gînd oarecare deghizează, printr-o anumită constanță, impresiile incoerente."

O frontieră e și cale de trecere, și din acest motiv în zori trebuie să notezi, să veghezi pentru a consemna, a transcrie în cuvinte nu atît imaginile visului, cît ceea ce, noaptea, a excitat cugetul sub formă de imagini: să regăsești traiectoria excitației.

Nu este deci adevărat că trebuie, așa cum s-a susținut, ca atunci cînd îl citești pe Valéry „să-l uiți pe Freud": într-atît sînt de numeroase convergențele, într-atît de evidente concordanțele. De ce să ne uimească acest fapt? Valéry și Freud erau, și unul, și celălalt, observatori destul de atenți și tot atît de puțin seduși, și unul, dar și celălalt, de misterul și de vraja onirismului, pentru a se putea regăsi, neștiind unul de altul, în descrierea și analiza fenomenului vis, pentru a-i evidenția particularitățile. Că spațiul visului, spațiu lăuntric, nu este tributar exigențelor pe care le impune funcționarea în spațiul din afară, că timpul are aici altă natură, pentru că-i măsurat prin evenimente și nu prin durate și pentru că „tot ceea ce știm în vis se întîmplă" — totul se întîmplă și totul este aici *realitate* —, că aici „cugetul", sau „cugetarea" e guvernată de alte procese

Scanned with CamScanner

(deplasare, condensare, deformare: aceste mecanisme sînt recunoscute de Valéry), toate acestea sînt spuse, examinate de foarte aproape şi sub unghiurile de observaţie cele mai neprevăzute de către autorul *Caietelor*; ca şi cum ar trebui să deruteze cu orice preţ Logica sau mai degrabă s-o contrazică printr-o altă logică, aceea a instabilului şi neorganizării, în care incertitudinea, ambiguitatea şi contrariile sînt lege. Visul cunoaşte şi el propriile-i „silogisme", regulile sale de funcţionare cărora le este supus subiectul, şi de aceea nu trebuie să întreţinem „legenda subconştientului", sau a unei a doua conştiinţe, sau a unui eu profund. „A fost visat."

Alţii înaintea mea au subliniat deja, întocmind chiar un inventar mai complet, contribuţia lui Valéry la problema visului. Dar ceea ce am eu în vedere aici este un aspect întrucîtva diferit.

Traseul excitaţiei

În faţa acestui monstru care e ansamblul *Caietelor*, editorii de la „Pléiade" au ales soluţia cea mai bună. Ei au operat o se-

Scanned with CamScanner

lecție în mulțimea însemnărilor și le-au clasat după tematică (ego, limbaj, sensibilitate, eul și personalitatea, poetica etc.), indicînd totodată data și proveniența fragmentelor. Pe scurt, ei au făcut puțină ordine în laboratorul intim, au civilizat și îmblînzit întrucîtva monstrul. Asistasem la o operație comparabilă și tot atît de legitimă, cel puțin pentru o primă etapă, în privința *Carnetelor* lui da Vinci.

Astăzi avem la dispoziție o altă ediție a *Caietelor*, cuprinzînd anii cei mai plini de fervoare: două volume groase care urmăresc cît se poate de fidel manuscrisele originale[14]. Să deschizi numai aceste volume înseamnă să pătrunzi în mașina de gîndit sau de visat (să fie oare aceeași?), înseamnă să fii confruntat cu un limbaj în stare sălbatică sau dintre cele mai sofisticate (o fi oare totuna?).

Cu volumele editate de „Pléiade" rămînem în ceea ce se poate numi literatura fragmentelor asamblate într-o oarecare ordine. Le citeam, uluiți de inteligența pe care o respirau, uneori avînd dorința, căreia i-a cedat și autorul, ca aceste variațiuni, aceste „gînduri rele" să ia forma unui discurs organizat, căruia noi să-i putem urmări și

Scanned with CamScanner

contesta argumentaţia. Dar, parcurgînd această nouă ediţie, impresia e cu totul alta: nu mai sîntem doar în faţa unor cugetări răzleţe, mai mult sau mai puţin accesibile înţelegerii noastre, sîntem în faţa unui vis pe cale de a se produce, în faţa unui lucru care se sustrage oricărei încercări de a-l citi şi pe care nici privirea nu poate să-l împresoare[15]. Enigmă a producerii visului mai mult încă decît a produsului. Cum s-a plăsmuit *asta*? De unde vine? Acolo unde Valéry, părînd că sfidează, trimite la „viscere", noi invocăm inconştientul. Fiecare cu propriul său trup străin înlăuntru...

Limbajul-self, prin caracterul straniu al enunţurilor sale, cînd opace, cînd luminoase, şi mai ales prin ciudăţenia actului său care se înfăptuieşte, îmi închipui, cu toată viteza — prin „toată viteza" nu înţeleg în chip necesar rapiditatea de execuţie, ci intensitatea excitaţiei care trebuie să-şi deschidă căi de descărcare imediate multiple, strînse, întretăiate, precum o reţea feroviară extrem de densă —, *limbajul-self* să fie oare singurul analogon posibil al visului?

Dar Valéry nu mai este *în* vis. El este la masa de lucru, are un toc, hîrtie de

Scanned with CamScanner

scris... și țigări (pentru a calma și totodată a relansa excitația astfel încît aceasta să nu se epuizeze prea curînd); și are nevoie de liniște pentru ca excitațiile din afară să nu riște să-l îndepărteze de visul său *pus în mișcare* în scris. A-ți povesti visele de noapte nu e oare cel mai bun mijloc de a te rupe de ele? Istorisirea abolește în fapt excitația care animă visul pe toată durata sa. Dar aici, la masa de scris, în fața nevoii urgente de a proiecta, lăsînd la o parte orice altă preocupare, semne pe o foaie de hîrtie, nu-i vorba de a povesti și nici de a cugeta. Înainte de orice, e vorba de îndemnul de a scrie. Atunci frazele, chiar telegrafice, cuvintele, chiar scurte, nu sînt de ajuns: sînt prea încete, prea liniștite, își impun sensul și măsura. Celui ce stă de strajă în zori și a cărui gîndire a cunoscut în timpul nopții un alt regim, îi trebuie grafice, desene care nu au menirea de a ilustra ci de a face cu putință explozia limbajului în toate direcțiile; îi trebuie calcule a căror menire nu e să ajungă la rezultat și îi trebuie cuvinte englezești — *time*, *consciousness* — și litere grecești —φ, ψ, ca și Freud în *Proiect* — și cursive și coloane pentru a împărți pagina. Îi trebuie să simuleze prin semne de

Scanned with CamScanner

orice fel circuitele şi scurtcircuitele spiritului electrizat, în lumina albă a zorilor. Şi dacă aceasta ar fi sublimarea aflată cel mai aproape de izvorul său?

Ipoteza mea este că excitarea intelectuală de care e cuprins şi străbătut Valéry la revărsatul zorilor este produsul transpus al viselor sale nocturne (ceea ce neurofiziologii au numit somn paradoxal poate conduce spiritul la paradox, alături de locul comun al *doxei* sau al percepţiei care asigură permanenţa obiectului şi prin aceasta dă iluzia unei lumi împărtăşite, asemănătoare, reale). Cînd primele ore ale dimineţii au trecut, Valéry se poate dedica îndeletnicirilor zilei. El rămîne inteligent, dar nu mai este excitat.

Visul nu încetează o dată ce ziua îşi reintră în drepturi. Fiecare dintre noi poate rămîne ca bîntuit, adesea fără să o ştie, de un vis de noapte, de imaginile sale intense, de scenariul său neterminat, de tonalitatea-i schimbătoare. Li se întîmplă şi celor la care analiza favorizează trecerea în conştiinţă a infantilului ce doarme în ei să regăsească o legătură intimă cu ceea ce un vis a putut să le dezvăluie din propriile chinuri. Rămînem atunci legaţi de visul nostru ca de un lucru pierdut ale

Scanned with CamScanner

cărui fărîme sau urme le-am regăsit şi pe care n-am vrea să le mai pierdem.

Poate fi însă şi mai greu, o sarcină imposibilă aproape, cea a literaturii: cum să păstrezi, cum să faci să treacă în starea de veghe puterile de care cugetul nostru a dat dovadă cînd trupul era în odihnă? Acea mobilitate, acele apropieri incredibile, acele ciudăţenii necuviincioase, acel timp şi acel spaţiu în toate ipostazele lor, acele bifurcaţii instantanee şi acele legături intempestive, acea inteligenţă eliberată care ne face să ne măsurăm prostia cînd ne vedem de îndeletnicirile noastre diurne. Eu cred că pe Valéry îl durea nespus această extraordinară pierdere de energie şi că propriile-i *Caiete*, în primul rînd prin forma pe care le-a dat-o, reprezintă încercarea sa de a nu *renunţa*. Într-adevăr, ceea ce căuta în vis nu era un izvor al imaginarului, ci o sporire a înţelegerii.

Visul: transportare, metaforă a spiritului.

Cea care trece

S-a întîmplat ca Paul Valéry să-şi noteze cîteva din visele sale. Fără îndoială că avea motive întemeiate să nu le cer-

Scanned with CamScanner

ceteze îndeaproape. Dar în această rezervă se află o lecţie pentru noi. Cu cît ne preocupăm de „conţinutul“ visului, cu atît riscăm să uităm ce trezeşte în noi. Visul, produs al excitaţiilor, este el însuşi un excitant, fie acesta plăcere sau durere, căci durerea excită şi ea; el este febra noastră, restul nostru nocturn. Destinul său este uitarea. Rezultatul lui fericit: cugetul treaz, nesăţios, dornic să se cunoască pe sine şi să-şi cunoască opera. O dovedesc exemplar caietele cu coperţi colorate, teancurile de foi păstrate în taină de un bărbat mereu în floarea tinereţii, pe care nici Academia şi nici statutul de „poet naţional“ şi de „prinţ al ideilor“ nu au reuşit să-l adoarmă.

Îmi promisesem să nu citez niciunul din visele povestite ale acestui tînăr. Iată totuşi unul din ele, datat 1897: „Spaimă groaznică pricinuită de o persoană încîntătoare. Era o fiinţă minunată care mergea, mergea întruna, nu făcea decît să meargă, să treacă.“

Această femeie necunoscută (să fie oare „Gradiva“ lui Valéry? să fie mama?) care merge şi merge, trece şi se îndepărtează,

Scanned with CamScanner

cum s-o opreşti ca s-o *fixezi* şi totodată s-o *ajungi* în mersu-i, de nu prin mii de semne care, şi ele, nu se mai opresc, în fiecare dimineaţă, de-a lungul vremii, astăzi?

Legătura cu sinele

Care este raţiunea de a fi a „regulii fundamentale", dacă nu aceea de a institui, la pacient ca şi la psihanalist, de data aceasta în registrul cuvîntului, al exprimării orale, acest alt regim de gîndire pentru care visul este expresia cea mai vizionară? La fel ca visul, analiza deschide spre infinit şi-l îmblînzeşte totodată.

Dar nu aici se află probabil esenţialul. Consimţind să suportăm forţa de atracţie a visului, invitîndu-ne să-l considerăm pe Peter Ibbetson drept frate, fie şi pentru o clipă, vom fi recunoscut, şi să o spunem în termeni freudieni, că identitatea de percepţie este matricea identităţii de gîndire. A refuza să pierdem din vedere „lucrul" conduce efectiv la găsirea voluptăţii sale în închisoarea delirului şi la pecetluirea unui tratat de

Scanned with CamScanner

alianţă cu moartea. Poate nu trebuie să vedem în ascendentul pulsiunii către moarte care pare că domină anumite destine decît celălalt versant, faţa negativă a satisfacţiei primitive halucinate: ar fi aici ca două extreme ale încercării disperate de a lua în stăpînire *identicul*. Noi ceilalţi, mai înţelepţi decît blîndul şi violentul Peter, ştim bine că avem mereu de-a face doar cu resturi, doar cu fărîme, doar cu urme. O ştim chiar prea bine. Dar urmele — cele din care este alcătuită memoria şi istoria noastră, urmele de paşi care se vor şterge curînd de pe nisip — nu le descoperim, nu le căutăm, nu le urmărim decît în măsura în care ele vin dintr-un loc necunoscut, iubit sau vinovat, şi aşteptăm de la ele să ne ducă undeva, într-un loc ce nu va fi niciodată *sinele* în chip definitiv, dar care va avea *legătură cu sinele*. Pentru ca obiectele noastre să trezească dorinţa, iar legătura noastră cu ele să fie altceva decît ascendent sau posesie, dar să rămînă însufleţită, mobilă — modul omenesc de a se simţi viu — e necesară o condiţie: trebuie să pierdem lucrul — identicul,

Scanned with CamScanner

asemănătorul, cel din afara timpului, trupul absolut — pentru a găsi obiectul. Fie. Dar acest „a găsi", această întîlnire riscă să nu fie decît schimbul cu o umbră sau cu un *Ersatz* identificat ca atare, cîtă vreme obiectul nu se înrudește cu „lucrul văzut". Atunci, cînd recunoaștem în el această înrudire, el încetează să mai fie un simplu semn, semn al altui semn... Transfer fără sfîrșit.

Ochiul minții

După ce am însoțit un vizionar în închisoarea lui sau în ținutu-i fără margini, m-am adresat unui prinț al intelectului, mare inamic a tot ce e nedefinit și pe care mi-l închipui deznădăjduit că nu știe să traseze în caietele sale de dimineață decît cifre și litere, decît semne și grafice, pagină după pagină. Doresc, *in fine*, să-i fac să se apropie și pe unul, și pe celălalt, cum ar putea-o face un vis printr-o „figură compozită", de un altul, care era pentru ei desigur un străin, un altul clasificat în rîndul romanticilor, dar căruia nu i-a lip-

Scanned with CamScanner

sit totuşi pasiunea exactităţii. Karl Friedrich era pictor şi veghea lui, de bună seamă, era mai mult în noapte decît în zori. Îşi dădea următorul sfat. Să-l ascultăm:

„Închide ochiul trupului ca să vezi mai întîi tabloul cu *ochiul minţii*. Apoi, *fă să ajungă la lumina zilei ceea ce ai văzut în beznă*[16]."

Stranietatea transferului

Scanned with CamScanner

Cuvintele, mai mult decît lucrurile, sînt supuse entropiei: ele se uzează şi se degradează. Iar cuvintele folosite în psihanaliză, care, într-un timp pe care îl putem considera foarte scurt, au fost deplasate — transferate — în vorbirea obişnuită, s-au uzat mai repede decît celelalte.

Cuvîntul „transfer" face parte din această categorie. În timp ce toate cuvintele călătoresc, iar acest cuvînt care înseamnă transmisie, releu, emoţie şi elan părea destinat să călătorească mai mult decît oricare altul, iată că noi l-am trimis la arest, imobilizîndu-l într-un concept ce ignoră migraţia al cărei suport este. Am făcut tot ce ne-a stat în putere ca să-l banalizăm.

Freud totuşi ne-a prevenit: „Nimeni nu-i suficient de uimit de fenomenul transferului", şi afirmă acest lucru încă o

Scanned with CamScanner

dată la sfîrşitul carierei, în *Compendiul* din 1938: „Este un lucru cît se poate de ciudat că cel analizat nu întruchipează în analist un personaj al trecutului[1].“ Ceea ce este straniu aici se regăseşte, după părerea mea, în „întruchipează“ mai mult decît în „personaj“ sau în „trecut“.

O şansă, o povară

Pentru Freud deci, transferul a fost tot timpul prilejul unei uimiri şi chiar, la început, al unei surprize neplăcute. Noi, în schimb, îl aşteptăm. Pentru el, la început şi pentru multă vreme, a fost un obstacol de care s-ar fi descotorosit cu plăcere. „Transferul, crucea noastră“, scria el pastorului Pfister. Pentru noi, este motiv de îngrijorare faptul că nu-l descoperim: „Transfer, unde eşti?“ Grija celui care supraveghează analiza, ajutat în aceasta de poziţia sa de terţ, constă în principal în a descoperi transferul acolo unde analistul, din cauză că-i devine suport sau obiect — uneori victimă —, nu-l recunoaşte.

Dar este o şansă pentru analiză că Freud nu a recunoscut de la bun început

Scanned with CamScanner

acest fenomen straniu, considerîndu-l un străin ţinut departe de „casa" psihanalizei pe care era pe cale să o înalţe, un musafir nepoftit, un perseverent supărător. Este o adevărată şansă, şi vom vedea de ce, dar deocamdată acest lucru ne poate deruta, cu atît mai mult cu cît aceşti termeni de străin, intrus sînt aceiaşi pe care Freud îi va folosi în faimoasa sa comparaţie menită să dea auditoriului său american o reprezentare figurată a dorinţei[2]; a-l da pe uşă afară pe musafirul nepoftit, a-l îndepărta pe zurbagiu, nu înseamnă că-l împiedici să intre pe fereastră... Ar fi respins Freud ceea ce numim noi *astăzi* transfer?

Sarcina încredinţată mai întîi tratamentului a fost aceea de a rememora, de a vindeca amnezia, urcînd din ce în ce mai mult în trecut. Se punea mai puţin problema regăsirii izvoarelor (conceptul de „efect retroactiv" este una din primele achiziţii freudiene), cît a reconstituirii unei istorii: umplerea lacunelor acesteia, diferenţierea straturilor, reducerea elementelor perturbatoare. Analiza este o problemă de *timp*. La această sarcină de refacere a memoriei — care o îmbină pe

cea a istoricului cu cea a arheologului, chiar a anchetatorului —, se poate spune că Freud, chiar după ce i-a cunoscut mai bine limitele, nu a renunţat niciodată. Rememorarea poate merge pînă la preocuparea de a stabili data exactă (vezi „Omul cu lupii“: la ce vîrstă exact — un an şi jumătate, doi ani şi jumătate — are loc observarea coitului parental?). Rememorarea e în orice caz aceea care prezidează la descoperirea inconştientului: a conţinuturilor sale, a modurilor sale de funcţionare, în fine a „sistemului“ *Ics*. Este de ajuns să amintim aici metafora arhivelor prezentă în *Studii asupra isteriei*: „Totul se petrece ca şi cum s-ar despuia nişte arhive ţinute în perfectă ordine[3].“ Bolnava isterică: la suprafaţă, ostentativă — rătăciri afective şi spirituale. Dar e totuna: în interior, dacă îţi dai cît de puţin silinţa să le cercetezi, dacă ştii să le citeşti şi să le confrunţi unele cu altele, documentele arhivei există. Ele sînt acolo, la adăpost sigur, şi-au păstrat chiar întreagă prospeţimea de izvor. Analogia cu visul: caracterul absurd, vag, incoerenţă a conţinutului manifest, logică a conţinutului latent. Scopul este deci de a substitui amintirea

(i s-ar putea prefera aici vechiul cuvînt „remembrare") „reminiscenţelor" de care suferă isterica, adică de a readuce în prezent imaginile din trecut neidentificate ca atare; „Reminiscenţa e ca o umbră a amintirii", spunea Joubert.

Bolnava isterică nu este un bolnav imaginar, ci e bolnavă de imaginar. Datorită ei se confruntă Freud mai întîi cu reprezentări şi transferuri — deplasări — ale reprezentărilor. Transfer de obiect: iat-o înflăcărîndu-se pentru unul, apoi pentru altul. Transfer afectiv: oare ce o face să bocească dintr-o „nimica toată"? Transfer al localizării în trup: simptomul îşi schimbă locul mai repede decît apuci să *spui*. Este într-un du-te vino, aleargă... şi apoi se sparge. Isterica e gata mereu să transfere, să migreze: de aici invocarea de către Freud a „dispoziţiei spre transfer" pe care o pune numai pe seama bolnavului, fără să implice nici pe analist, nici situaţia pe care acesta o creează.

Şi apoi, în fundal, există hipnoza, căreia Freud pretinde a-i fi smuls analiza, hipnoza care îşi află eficacitatea în transmiterea (transferul) gîndurilor (un acelaşi cuvînt: *Übertragung*) *via* sugestie. De aici

vine prima cerinţă de a reduce pe cît posibil „influenţa“ analistului asupra pacientului, de a lăsa puterea exclusiv în seama constrîngerii interioare. Analistul, în ce-l priveşte, se vrea neutru, aseptic (netoxic), *in absentia*. În poziţia adoptată de el — a evita privirea ce i-ar dezvălui gîndurile, emoţiile —, trebuie găsit şi semnul unei eclipsări a propriului trup. Problema *adresei* este prin urmare nu atît înlăturată, cît ţinută în suspensie. Tot astfel, faptul că Freud a analizat în principal propriile-i vise din perioada în care a scris *Traumdeutung* i-a fost de folos: el a putut să parcurgă în toate direcţiile traiectoria reprezentărilor, să descifreze conţinutul scrisorii fără să ţină seama de destinatar, fără să se îngrijească de scopul mesajului: să emoţioneze, să seducă, să placă. De nu cumva destinatarul viselor observate, analizate de către Freud nu e chiar „Cartea viselor“ — *Traumbuch* —, germenele operei lui viitoare. Ceea ce s-a putut numi transferul asupra prietenului Fliess — şi chiar „lovitura de trăsnet“ — este o altă problemă, paralelă însă, care nu se intersectează cu cea de aici.

Scanned with CamScanner

Plural

Transferuri, de la bun început, la plural. Merită să ne oprim asupra acestui plural. Avem, într-adevăr, tendinţa astăzi, cînd vorbim de exemplu despre preponderenţa unui transfer „patern" sau „matern", „pozitiv" sau „negativ" sau chiar atunci cînd spunem în mod obişnuit „El (sau ea) operează asupra mea un transfer masiv", să identificăm fenomenul transfer cu un asediu global care şi-ar schimba pur şi simplu obiectul sau ţinta. Asimilare care poate conduce, printr-o alunecare insesizabilă, la confundarea „persoanei psihice" cu persoana reală: „Se poartă cu mine la fel cum se purta cu tatăl său." (Asta nu ne duce prea departe!) Ba chiar, printr-o a doua alunecare, ni se impune aproape să comparăm presupusul „infantilism" al pacientului cu „realitatea" analistului. „Ştiţi foarte bine că nu sînt căpitanul plin de cruzime", spunea Freud omului cu şoareci, într-un moment de foarte mare încordare, ce-i drept. Bineînţeles, acest „nu sînt ceea ce crezi" nu e rostit, dar cine va da asigurarea că *in petto** nu-l gîndim,

* în sinea noastră (*n. t.*).

Scanned with CamScanner

fie şi numai pentru a ne linişti cu privire la incerta noastră identitate?

Ironia nu intră aici în discuţie. Căci tocmai în aceasta rezidă paradoxul transferului: analistul e totodată curierul şi destinatarul. Foarte adesea, pentru analist, a îndrepta dragostea sau atacul asupra unei figuri a trecutului este un mod de a se apăra: „Nu eu sînt cel căruia îi sînt adresate aceste cuvinte." Distanţare necesară, sub rezerva de a nu fi o sustragere (aşa cum calul se fereşte de un obstacol care îl înspăimîntă sau ocoleşte o umbră). Dar a reduce totul la „aici şi acum" — „Mie îmi sînt adresate aceste cuvinte"—, nu-i cu mult mai bine; ar însemna, de această dată, să luăm prada drept umbră, să confundăm ceea ce este manifest cu ceea ce este latent. *Eu* este un altul, dar este totuşi un *eu* cel care este altul. Se întîmplă să ieşim din acest impas de bine de rău (mai degrabă de rău), recurgînd la binecunoscutul artificiu: „Totul se întîmplă — aici şi acum — *ca şi cum* ar fi acolo şi oricînd..."

Cum să eviţi (admiţînd că trebuie s-o faci totuşi) paradoxul „destinatar - curier"? Înainte de toate nenumind transfer, într-un

Scanned with CamScanner

sens derivat din psihologie, continuitatea unei relaţii de obiect, adică de obişnuinţe progresiv constituite, sau sedimentarea unui caracter (fapt căruia nu-i scapă nici o promovare a relaţiei de obiect, orală, anală, narcisistic-falică etc.). Să ne întoarcem mai degrabă la una din primele definiţii freudiene ale „lucrului straniu". Ce găsim aici? Că, în timpul tratamentului, „productivitatea nevrozei se manifestă prin *crearea* [sublinierea mea] unui gen aparte de alcătuiri ale gîndirii (*Gedankenbildungen*), majoritatea inconştiente, cărora li se poate da numele de transfer". Iar în aceste transferuri, Freud vede „noi ediţii" care pot fi ori simple retipăriri ori, mai curînd, ediţii revăzute şi adăugite. Analogia cu cărţile nu e aici indiferentă, ea conduce la inscripţii şi la urme, şi nu direct la obiect, conduce la apariţia unei scrieri şi nu la reînvierea unei imagini sau la împrospătarea unei amintiri. Noi ediţii ale cui? Altfel spus, ce este transferat? Răspunsul lui Freud, în această etapă deja înaintată a experimentului său (1905), nu lasă loc ambiguităţilor: mişcări pulsionale, fantasme, experienţe psihice (*Erlebnisse*). Şi acestea sînt transferate *asupra* analistu-

Scanned with CamScanner

lui, aproape tot aşa cum dorinţele infantile utilizează, la elaborarea visului, cîteva resturi alese din ceea ce s-a întîmplat în timpul zilei. Aşa se face că similitudinea dintre analist — acest „rest" permanent, oferit zile în şir — şi vis este explicit adusă în discuţie de Freud. Citez iarăşi: „Psihologia nevrozelor ne învaţă că reprezentarea inconştientă nu poate, ca atare, să pătrundă în preconştient şi nu poate să aibă aici vreun efect decît dacă îşi ia drept aliat vreo reprezentare anodină aparţinînd deja preconştientului, căruia îi transferă intensitatea sa şi care îi serveşte drept acoperire. În aceasta constă fenomenul transferului[5]." Funcţia transferenţială a analistului este redusă la aceea a unei reprezentări anodine, a unui rest diurn sau a unei amintiri de acoperire. Nici mai mult, nici mai puţin: nu procedăm niciînd decît prin „false legături" şi prin „mezalianţe". Numai că legăturile devin mai strînse.

Aici trebuie să facem două observaţii:

1° În vreme ce rolul analistului nu mai este asimilat cu cel al unui arhivar-cititor — inflexibila Dora n-ar fi îngăduit acest lucru! —, transferul nu este totuşi definit

Scanned with CamScanner

ca reapariţie a unei legături, a unei figuri parentale sau chiar a unei imago. Acestea sînt elemente de natură diferită — cugetări, afecte — care sînt transferate *asupra* altuia. Atunci se poate susţine că o analiză, în sensul strict al termenului — dezlegare —, este posibilă. Trebuie, spune Freud, „să desfacem" transferurile unul cîte unul.

2° Totuşi persistă un echivoc: aceste elemente transferate care pot fi la fel de punctuale ca nişte trăsături de identificare — o intonaţie, o dată, silaba unui nume — revin oare, sub o formă care le face de nerecunoscut la prima verdere, aşadar, *revin* într-adevăr? Sau mai curînd — şi reiau cuvîntul *creare* pe are l-am subliniat adineaori — sînt ele *ceva nou*? Iar aici există încă o posibilă corespondenţă cu visul: este acesta o expresie a dorinţei sau o creează? Dar interpretarea? Dar metafora? Sînt ele doar transpuneri? Transferul e ceva nou, e ceva vechi, sau ceva nou făcut din ceva vechi? Proză greoaie a ceea ce a fost, sau poezie a ceea ce va fi?

Oricare ar fi deocamdată răspunsul nostru, ne-am îndepărtat deja întrucîtva — călătorim cu încetineală şi noi, cu între-

Scanned with CamScanner

ruperi inopinate... — de concepţia acceptată în modul cel mai obişnuit, aceea căreia Michel Neyraut i-a dat numele de *qui pro quo* (în trei cuvinte care de cele mai multe ori se condensează într-unul singur — şi iată-ne în lumea teatrului şi chiar a vodevilului). *Qui pro quo* adică „reapariţia unei figuri anterioare sub o înfăţişare de moment[6]". Şi iată din nou „figura" şi din nou „reapariţia". În ce mă priveşte, rămînînd la intriga noastră latinească, aş spune mai degrabă *pars pro toto*: metonimie.

Mi se va imputa că m-am bizuit pînă aici pe o perioadă veche, „arhaică" vor spune unii, a psihanalizei, o perioadă în care Freud încerca să stabilească limite transferului, să-l insereze, în fond, în seria alcătuirilor inconştientului şi că abia o dată cu Dora (sau mai curînd după ea, odată întrerupt tratamentul) a avut măsura adevărată a acestuia, adică i-a cunoscut *lipsa de măsură*: ecou slab din Breuer încercînd să scape prin fugă de Anna O. Fie, deşi ar fi simplu — dar intenţia mea nu este să refac istoria, extrem de complexă, a noţiunii[7] — să găsesc pretutindeni dovezi ale grijii lui

Scanned with CamScanner

Freud de a-i limita domeniul, atît în teorie cît şi în practică.

Pasiune

Ce va schimba, în aparenţă, acest fel de a vedea şi de a proceda? Repetiţia. În loc să rememoreze, în loc să elaboreze, altfel spus să facă ceea ce se aşteaptă de la ei, ei repetă, repetă neobosiţi. În loc să spună şi să simbolizeze, ei *acţionează*, căci repetiţia, chiar dacă foloseşte calea cuvîntului, este un fel de „a acţiona". O memorie în acţiune dacă vreţi, altfel spus o nonmemorie, un refuz al memoriei care este cu totul altceva decît o amnezie. În sfîrşit, — o culme a tezei princeps privind împlinirea dorinţei —, ceea ce se repetă este experienţa dureroasă. Dar cum să recunoşti în durere — n-am spus în suferinţă[8] — o rudă, chiar îndepărtată, a plăcerii? Masochismul şi pretinsele sale desfătări nu au răspuns la toate întrebările. De aici *Dincolo de principiul plăcerii*, textul cel mai plin de aventură al lui Freud şi totodată cel mai clinic sub masca sa „speculativă".

Scanned with CamScanner

În acest loc, incontestabil, caracterul straniu al transferului ni se arată în plină umbră, mai degrabă decît în plină lumină, în ceea ce are „demonic", funciarmente *unheimlich*: străinul, de această dată, se ţine şi ne ţine în casă.

„Repetiţie" poate fi un cuvînt înşelător. Mai mult încă decît „transfer", care implică cel puţin deplasare, el desemnează ceva ce aparţine trecutului: se repetă un act, o frază, o scenă. De ce? Nu pentru a te desprinde de el ci, dimpotrivă, pentru a fi din ce în ce mai fidel faţă de ceea ce este deja prezent, pentru a rămîne cît mai aproape de original (să ne gîndim la aspiraţia şi la chinurile traducătorului, la interpretul muzical, la truda repetiţiilor de teatru). Ca să reproducă întocmai şi dacă se poate o dată pentru totdeauna! Cuvînt înşelător, spuneam, dacă este orientat în întregime spre trecut, căci ceea ce are în vedere repetiţia transferului este *prezentul.* Acest lucru Freud l-a înţeles foarte bine, desigur mereu în contextul opoziţiei canonice între repetiţie şi rememorare, ca şi cum timpul rememorării n-ar fi o referinţă mitică (nici un tratament nu l-a respectat vreodată). Dar a adăugat ime-

Scanned with CamScanner

diat că mişcările inconştiente au tendinţa „să se reproducă potrivit *atemporalităţii* şi capacităţii de *halucinaţie* proprii inconştientului". Analogia cu visul se impune din nou, dar de această dată ia cu totul altă direcţie: în cadrul transferului, ca şi în vise, „pacientul atribuie rezultatelor mişcării sale inconştiente din starea de veghe un caracter de *prezenţă* şi de *realitate*". Apoi, ca încheiere, această formulă atît de puternică, tot atît de puternică şi deconcertantă ca tot ce-i iese în cale: „*El vrea să-şi activeze pasiunile*[9]."

Atemporalitate, halucinaţie primitivă: ultime motive ale temei pe care am numit-o atracţia visului. Căutare identică în domeniul transferului, dar într-un alt registru, şi atunci ar trebui să invocăm o forţă de atracţie şi mai puternică. La constrîngerea exercitată de analist — îndepărtaţi-vă de imagine, ţineţi-vă după urme, verbalizaţi, faceţi asociaţii, pe scurt, să facem împreună o analiză — corespunde o altă compulsie care, să observăm, este în mai mică măsură de repetiţie decît de întrupare. Ca şi cum ar veni o vreme — un timp necesar — în care nu ne-am mai putea mulţumi doar cu vorbe,

Scanned with CamScanner

evocări, lanţuri asociative, legături şi dezlegări, deplasări şi condensări. Ne cerem „porţia de carne". Cerem să fim plătiţi în natură şi în persoană, fără monedă de schimb. Am obosit să tot călătorim, să tot mergem dintr-o gară în alta, vrem să rămînem pe loc. Este necesar ca „lucrul" să fie aici, legătura cu el să fie sigură — legătură de dragoste sau de ură, legătura prin ură, se ştie, fiind mai stabilă, întrucît ea instituie şi fixează obiectul pentru eu, în statutul său de non-eu. Pacientul „îşi activează pasiunile". La prezent.

Ce devine atunci analiza? Este cumva cauza pierdută chiar în momentul în care începe ceea ce este important, în momentul în care pasiunea, mai adesea neştiută decît spusă pe faţă, ocupă terenul? Pasiune şi mai stranie încă decît pasiunile obişnuite, obiectul ei fiind de origine necunoscută. Iar pacientul are presimţirea acestui fapt, făcînd cel mai adesea în aşa fel încît să nu ştie nimic despre viaţa particulară sau despre prestaţiile publice ale psihanalistului: acesta e numai al său. „Viaţa particulară" este acolo, numai acolo, între cei patru pereţi ai cabinetului.

Scanned with CamScanner

Stranietate a acestui transfer. Caracteristică proprie căreia, generaţie după generaţie, analist după analist, îi simţim efectul zi de zi, dar pe care ne este atît de greu s-o discernem şi s-o transmitem.

Căci în privinţa transferului, sub toate formele sale — idealizant, de persecuţie, de dragoste sau de ură —, psihanaliştii nu sînt, firește, singurii care îi sînt obiect sau ţintă — literatura ne pune la dispoziţie mii de exemple: acestea se înscriu în „seria psihică" binecunoscută a preotului, medicului, profesorului şi maestrului. Cum se spune uneori în grabă, există cu atît mai puţină autoritate cu cît mai mulţi deţinători ai secretului există: secret al sufletului, al trupului, al cunoaşterii, al puterii asupra spiritului. Analistul, în această privinţă cel mai aproape de părinţi, e presupus a fi cel care ştie taina sexului (dar asta e deja înscris în figurile anterioare). Cunoaştere care, pentru copil în mod sigur, dar şi pentru adult, transcende orice altă cunoaştere — lucru pe care în principiu sexologia îl ignoră —, cunoaştere care nu se poate reprezenta sau care nu se reprezintă decît într-un chip „genial" denaturată („teoriile sexuale"). Actul

sexual e observabil, voluptatea, nu. Apoi, degeaba am asistat la o naştere, tot nu vom conteni să ne întrebăm mereu asupra tainelor originii ei. Poate că scena primitivă nu-şi dobîndeşte statutul de eveniment real decît în spaţiul închis al analizei.

„A-şi activa pasiunile." Transferul este o „acţiune", transferul este o pasiune, nu o „zicere" (sau ò „zicere" care este „facere"), şi asta face să-i fie atît de greu, atît pacientului, cît şi analistului, să vorbească despre transfer. Un vis, dacă rămînem la relatarea lui şi mai ales dacă îl considerăm „material oniric", poate fi redat într-un text şi, cel puţin pe hîrtie, a-l interpreta înseamnă a-l traduce. Acelaşi lucru se poate spune despre conţinutul verbal al unei consultaţii. Dar transferul nu se povesteşte, nu poate fi scris, nici tradus, el nu este un text: de aici insuficienţa funciară a oricărei relatări a analizei, fie că împrumută sau nu forma narativă, fie că este istoria unui caz sau o reconstituire din fragmente. A transmite prin scris demersul analizei rămîne într-adevăr un lucru ce urmează a fi inventat. Un discurs despre transfer, cum e cel pe care îl pro-

Scanned with CamScanner

pun aici, este la îndemîna oricui. Dificultatea constă în faptul că transferul, prin violenţa sa prezentă, scapă ordinii şi violenţei discursului. Mai mult chiar: o contrazice. Violenţă împotriva violenţei.

Pasiunea transferului a fost descrisă de Freud mai ales cînd îmbracă forma mărturisită a iubirii şi aici, el, cel atît de puţin înclinat spre patos (deşi contemporanii noştri cad de bună voie în „analiza patetică": suferinţa, singurătatea deplină, părăsirea...), găseşte imagini puternice. „Observaţii asupra iubirii de transfer" rămîne unul din textele sale cele mai surprinzătoare, mai curajoase, în care, cu un umor deloc deplasat (inversul ironiei), nu este eludat nimic din descătuşarea-încătuşarea pe care o poate genera analiza. Fără îndoială, m-aş fi putut mulţumi să retranscriu aici în întregime aceste pagini atît de profund stînjenitoare. Să amintim măcar aceasta: „Oricît ar fi fost de docilă [pacienta] pînă în acel moment, iat-o că încetează să arate cea mai mică urmă de interes, o desăvîrşită lipsă de înţelegere pentru tratament [...] *Scena* s-a schimbat complet, totul se întîmplă ca şi cum o comedie a fost întreruptă dintr-o dată de un

eveniment real, ca de exemplu atunci cînd izbucneşte un incendiu în timpul unei reprezentaţii de teatru[10]."

Poate că ceea ce ar trebui să ne reţină atenţia e mai puţin imaginea focului („flacăra", „focul", „arsurile" pasiunilor) sau chiar cea adusă în discuţie ceva mai departe, a „materialelor explozibile" pe care le-ar manipula analiza, cît opoziţia între comedie şi scenă pe de o parte şi evenimentul real, de cealaltă. Ivirea evenimentului — aici dragostea, în alt loc ura, dar, sub înfăţişări mai puţin evidente, mai puţin vizibile, şi *orice* transfer — face să ne apară ca fiind „comedie" ceea ce, într-un chip mai mult sau mai puţin temperat, se reprezenta pînă atunci pe scena analizei. Iată de ce a asocia, ca de obicei, scena cu transferul — redus deci la un repertoriu de *dramatis personae* — îmi pare un lucru nepotrivit.

Dacă am continua cu metafora din domeniul teatrului, am ajunge la următorul paradox: repetiţia, „adevărata" repetiţie în sens freudian pe care o cheamă transferul, este ceea ce scapă reprezentării, scapă scenei reprezentate şi înfăţişate şi seriei de „repetiţii" care, precedînd-o, au

Scanned with CamScanner

făcut-o posibilă. Sau, pentru a recurge din nou la metafora drumului de fier, iată că sărim de pe liniile deja „trasate": trenul deraiază.

Referirea la inconştient ca la o „altă scenă" (Fechner, confiscat de Lacan, reluat şi dezvoltat de Octave Mannoni) şi chiar asimilarea inconştientului cu un *corp străin* (precursor: Charcot) capătă o cu totul altă semnificaţie. De înfruntare psihică, dacă se poate spune aşa, între iubire şi război.

Se înţelege de ce, atunci cînd analiza ajunge să vorbească astfel limbajul pasiunii (dar pasiunea mocneşte întotdeauna şi iese la iveală între grupurile psihanalitice şi mai ales în sînul lor), analistul, fiind în situaţia opusă celei a lui Ferenczi evocînd confuzia de limbaj între copil şi adult, este tentat să se protejeze prin limbajul iubirii: ispită căreia nu i-a scăpat, fără îndoială, nici Winnicott ce-l ignora pe tată şi mai ales mascà prin bunăvoinţa mamei, „îndeajuns de bună", femeia excitantă, dorită, rătăcită, ascunsă şi maliţioasă... (cînd nu ştii ce calificativ să dai, adjectivele răsar nenumărate!).

Scanned with CamScanner

Evenimentul real

Să ne întoarcem puţin înapoi. Chiar atunci cînd o recunoaşte pe deplin, după ce o considerase mult timp o piedică, fapt nu numai inevitabil, dar şi necesar în experienţa transferului, Freud nu abandonează totuşi ideea iniţială de transfer al reprezentărilor. În acelaşi pasaj din *Dincolo...*, el alătură cele două afirmaţii. Pasaj foarte cunoscut, dar asupra căruia trebuie să meditäm neîncetat. Pe de o parte, se spune acolo că, în pofida „preferinţelor" medicului, bolnavul este obligat să „repete refulatul ca pe o experienţă trăită în prezent", că nu există mijloace de a face să revină în memorie întregul refulat şi poate, se face precizarea, nici măcar *esenţialul*. Dar, pe de altă parte, ceea ce survine astfel cu „*o fidelitate* ce n-ar fi fost de dorit [subliniez cuvîntul «fidelitate», pe care l-am adus în discuţie chiar adineaori] are mereu drept conţinut un *fragment* din viaţa sexuală infantilă[11]."

Altfel spus, nu sîntem invitaţi să alungăm într-un moment depăşit concepţia privitoare la transferurile punctuale, identificabile de la o reprezentare la alta, şi să

Scanned with CamScanner

considerăm drept singură valabilă, corespunzînd adică unui moment ulterior demersului lui Freud — moment care ar fi şi al nostru —, concepţia care face din transfer unicul motor, adesea imobil, al analizei. Cele două concepţii se cuvine să le gîndim *legate* în teorie pentru a le putea *dezlega* în practică. Aceasta e condiţia *mişcării* analizei.

Care este deci acest „esenţial" care se refuză memoriei, „remembrării", dacă nu ceea ce a fost numit *realitate psihică*? „Realitate psihică", încă o noţiune ce şi-a pierdut forţa pînă la a nu mai desemna decît un „psihism" amorf, fără contur; adică un rezervor de imaginar propriu fiecăruia, deşi vizează în fond ireductibilitatea subiectului, acest „miez al fiinţei noastre", ale cărui urme mnezice, „gîndurile de tranziţie şi de legătură", n-ar constitui decît periferia. „Cînd ne aflăm, scrie Freud, în *prezenţa* dorinţelor inconştiente reduse la expresia lor *ultimă* şi cea mai *adevărată*, sîntem de-a dreptul *siliţi* [iată aici din nou constrîngerea] să spunem că realitatea psihică este o formă de existenţă particulară[12]."

Repetiţia transferenţială ne confruntă cu, ne pune în faţa acestei realităţi, „ul-

Scanned with CamScanner

tima şi cea mai adevărată". Ea constituie în fapt cu adevărat acel *eveniment real* evocat mai sus, acel incendiu în teatru care pune capăt reprezentaţiei, amestecă într-o mare învălmăşeală spectatorii cu actorii. Şi acesta este un eveniment: nu s-a întîmplat cîndva, se întîmplă acum, survine. Straniu fenomen în care s-ar conjuga repetiţia cu prezenţa dintîi. Cu cît se repetă mai mult, cu atît se uzează mai puţin; ba chiar devine mai actual. Ceea ce se repetă în transfer, ceea ce se activează în pasiune, nu avusese deci loc, nu-şi găsise locul psihic. Se repetă fără text. „Astă seară se improvizează."

Ce numim contratransfer?

Dacă transferul este acel ceva prin care se exprimă „esenţialul", dacă partida se cîştigă sau se pierde pe acest teren, sîntem conduşi în chip cît se poate de firesc să ne punem spinoasa întrebare ce este contratransferul. Spinoasă pentru că şovăim între două atitudini între care nu avem de ales. Una, considerată drept „depăşită", care nu vede în acest punct

Scanned with CamScanner

decît interferenţa „ecuaţiei personale" a analistului ce trebuie corectată în timpul şedinţei: dacă el a fost destul de „profund" analizat, abia percepe o manifestare contra-transferenţială pe care ar fi trebuit să se grăbească, pentru a-i diminua efectele, să o readucă prin virtuţile autoanalizei la izvoarele sale subiective. Cealaltă concepţie, dominantă astăzi — nu i se cere oare candidatului psihanalist care solicită validarea controalelor sale să perceapă şi să ştie să-şi utilizeze contratransferul? ba e chiar un criteriu —, consideră că o componentă fundamentală a oricărei analize este aceea care, avîndu-şi originea în analiză, vine mai puţin să devieze cît să informeze relaţia. Mereu relaţia! La urma urmelor, este cît se poate de adevărat că nu se spun aceleaşi lucruri şi mai ales că lucrurile nu sînt spuse în acelaşi chip, în funcţie de interlocutor: unul trebuie menajat (este fragil), altul trebuie atacat (este blindat, să-i căutăm punctul vulnerabil). Experienţa analizelor succesive este elocventă în această privinţă.

Dar cîte echivocuri nu-şi fac loc în toate acestea! Şi înainte de toate, dacă contratransferul este omologul transferului, ce

Scanned with CamScanner

poate să însemne a fi conştient de contratransfer? Înseamnă a-i vedea punctele întunecate? Şi apoi, insistînd prea mult asupra contratransferului nu ajungi oare să confunzi situaţia analitică cu schimbul dintre două inconştienturi? Spectrul „nebuniei în doi", în care nimeni nu poate să hotărască cine e cel ce induce şi cine cel indus, nu este departe.

Să încercăm deci să vedem lucrurile ceva mai limpede. Freud nu pare a ne putea fi de mare ajutor aici. Abia două, trei indicaţii[13] care merg în aceeaşi direcţie: „a pune sub control" contratransferul, „a-l ţine din scurt" şi, dacă e nevoie, dacă nu ajunge autoanaliza, a relua o secvenţă, a o aranja puţin. În lipsa unei asepsii totale, cel puţin să fim curaţi cu noi înşine!

Generaţiilor viitoare le revine obligaţia de a determina pentru contratransfer o evoluţie comparabilă cu cea care i se atribuie lui Freud în ce priveşte transferul: piedică apoi pîrghie (deşi, cum am văzut, lucrurile nu-s chiar atît de simple).

În această privinţă s-ar putea face o paralelă între două articole scrise de două femei care s-au ocupat de psihanaliză. Cel al Idei Macalpine, care a făcut destulă

Scanned with CamScanner

vîlvă la apariţie (1950): transferul nu este operat numai de către nevrozat, de „înclinaţia sa către transfer"; transferul este realizat prin situaţie, cea care induce, pînă la „setting", regresia. Celălalt articol, al Paulei Heimann (din acelaşi an), care pare destul de timid astăzi, dar care marchează un moment important întrucît preconizează utilizarea „reacţiilor emoţionale" ale analistului chiar în interpretare[14]. Nu este sigur că această manieră de a privi lucrurile contrazice, aşa cum susţine Paula Heimann, concepţia aşa-zis clasică a analistului văzut ca suprafaţă de proiecţie, oglindă, ecran. Ea i-ar asigura mai degrabă o extensie, analistul devenind o peliculă ultra-sensibilă şi nemaifiind doar acel bloc-notes magic care înregistrează şi păstrează înscrisurile în memorie.

Totuşi întrevedem riscul — acela al unei cîrdăşii, al unui talmeş-balmeş — şi înţelegem prudenţa lui Freud. Unii partizani zeloşi ai contratransferului nu ţin oare discursuri de acest gen? „M-am plictisit de moarte în timpul acestei şedinţe, deci pacientul caută să mă chinuie", sau: „M-a cuprins o fantasmă erotică, deci el (sau ea) încearcă să mă excite." Acţiune imediată,

Scanned with CamScanner

directă, transmisie fără ocolişuri, contaminare. Emiţător-receptor, agent-pacient, ne pierdem în această relaţie ce merită pe deplin să fie calificată drept *dual*ă, în care nu se poate despărţi ce-i al tău de ce-i al meu, nici stabili cine pe cine reflectă.

Am încercat într-un text vechi de acum — „Le mort et le vif entrelacés" — să discern tocmai ceea ce acoperă cuvîntul „contratransfer"[15]. Am distins acolo patru nivele exprimate prin tot atîtea cuvinte, susceptibile să ne dea imagini mai degrabă decît concepte: întreprindere, surprindere, prindere şi cuprindere.

— Ce este „întreprinderea"? Ceea ce ne-a determinat să devenim analişti şi, mai mult încă, ceea ce ne determină să fim în continuare. Întrebare la care nu putem avea decît răspunsuri dintre cele mai personale, pe care nu le-am putea reduce, cum s-a dorit la un moment dat, la formula: „dorinţa psihanalistului". Putem încerca regretul că avem ecouri atît de puţine, îndepărtate chiar, despre ce a însemnat, despre ce înseamnă pentru fiecare un asemenea drum. Ştim cîte ceva despre cum a devenit Freud psihanalist, dar nici-

Scanned with CamScanner

decum din *Selbstdarstellung**, ci din întreaga sa operă ştiinţifică — aceasta este autobiografia unui creator —, căci ştim cu toţii că nu avea nici o plăcere pentru confesiunea intimă şi cu atît mai puţin pentru autoanaliza în public.

— Prin „surprindere", făceam aluzie la acele mişcări pe care le percepem în noi înşine — idei, emoţii — cînd un anume subiect, o anume asociaţie a pacientului intră în rezonanţă cu un anume punct sensibil al vieţii noastre sau al fantasmaticului nostru, cu o anume spărtură a platoşei noastre. Sîntem atunci atinşi în punctul cel mai dureros, şi asta e bine. Acest lucru ne aduce aminte, dacă mai era nevoie, nu numai că sîntem asemeni pacientului nostru, ci că sîntem un pacient. (Atîţia psihanalişti vorbesc despre pacienţii lor ca şi cum ar fi superiori acestor „bieţi micuţi"!)

— Prin „prindere" am înţeles ceva care foarte adesea e definit ca fiind contratransfer, deşi e vorba despre locul pe care cel analizat ni-l hărăzeşte, locul în care încearcă să ne ţină şi de care e adesea greu

* *Autobiografie* (*n. t.*).

Scanned with CamScanner

să scapi, fie că-i vorba de locul tiranului care îl persecută, şi atunci orice interpretare este transformată în intruziune, fie de-al unui ideal care face din orice vorbă a noastră o profeţie rostită de „glasul adevărului". Iar dacă locul astfel repartizat se suprapune peste cel pe care ni-l asumăm noi înşine, lucrurile devin imobile. Un exemplu, caricatural, care probabil va stîrni zîmbete ironice. Îmi aduc aminte de un pacient care atribuia persoanei mele, şi asta fără o idealizare prea evidentă (în ochii mei...), calităţi pe care sînt dispus în zilele mele bune să mi le recunosc (nu voi spune care anume). Ei bine, îmi oferea despre mine o imagine atît de conformă cu propriile mele dorinţe — nu spun totuşi conformă cu ceea ce sînt — încît mi-a venit tare greu să scap de ea. Mă străduiam în zadar să-mi spun: cum să alung rivalitatea? Unde se ascunde agresivitatea? Să caut înspre mamă — mă amăgeşte cu vorbe dulci aşa cum visează că a fost el însuşi amăgit, înspre tată — prin oglinda măgulitoare pe care mi-o pune în faţă, mă cruţă pe mine de loviturile lui şi pe el însuşi de loviturile mele; şi aşa rămîne la căldurică, păstrînd-o pe

Scanned with CamScanner

mamă numai pentru el; sau: se desconsideră ostentativ pentru a mă nimici în cele din urmă. Nimic nu era de ajutor. Cîtva timp am continuat să fim încîntaţi unul de celălalt. Nu sîntem niciodată îndeajuns de neîncrezători în acceptarea reciprocă, inclusiv în aceea care pecetluieşte sfîrşitul analizei: „Am încheiat *în deplină înţelegere* cu psihanalistul meu." Da, în faţa consensului, aici ca şi aiurea, neîncredere. Să-i preferăm lupta la cuţite sau dragostea vecină cu nebunia!

— Puneam întotdeauna accentul pe cel de al patrulea registru, numit „cuprindere" care îmi pare cel mai tipic pentru sensul, evident, restrîns pe care îl dau noţiunii de contra-transfer. Această „cuprindere" este exercitată de unii pacienţi — şi nu-mi pare oportun a-i asocia în mod exclusiv uneia sau alteia dintre entităţile nosografice, fie ea aceea a „stărilor limită" — cu o violenţă psihică deosebită. Cazul cel mai marcant este în mod sigur cel descris deja de Ferenczi şi asupra căruia am revenit pornind de la propria-mi experienţă, în care pacientul îi provoacă psihanalistului care-l tratează o paralizie a gîndirii, o imobilitate a psihi-

Scanned with CamScanner

culuí ce poate să antreneze şi o imobilitate a corpului. Nimic nu se clinteşte, nimic nu are dreptul de a se clinti, rămîi ca sub efectul interdicţiei: absenţa gîndurilor, a reprezentărilor, contracţie a corpului. Ceea ce numisem a fi atins, de această dată, nu în punctul cel mai sensibil, ci în cel mai inert.

Ar trebui să putem distinge şi alte forme de „cuprindere". Harold Searles mîndru de munca sa îndelungată cu psihoticii, a oferit emoţionante ilustrări clinice. De asemenea, Bion, prin ale sale „obiecte bizare"[16]. În acest domeniu, fiecare nu poate decît să facă apel la experienţa sa irepetabilă, experienţa unei *alterităţi* fundamentale în care sîntem depăşiţi de ceea ce *se întîmplă în noi.*

Desigur, s-ar putea spune că avem de-a face aici cu un tip deosebit de reacţie (de reacţie pasivă dacă s-ar putea spune aşa: nu ne simţim inactivi ci „inactivaţi"), pacientul transferînd, *în* noi mai degrabă decît *asupra* noastră şi pentru a se elibera de ea, nebunia sa intimă, puterea sa distructivă, în termenii lui Klein, obiectele sale rele. Aici am putea conferi şi cuvîntului *gegen* sensul deplin de „împotrivă":

Scanned with CamScanner

iată-ne în acest punct *blocaţi* în ceea ce priveşte capacităţile noastre, reduşi la neputinţă, absorbiţi cu totul de durerea de a nu mai fi în stare să reprezentăm, să fantazăm, să facem asociaţii, să ne mai simţim altceva decît ceea ce pacientul *face* din noi. Nu mai e nicidecum un rol pe care ni-l hărăzeşte. Ne afectează în însăşi fiinţa noastră: „efortul" său de a ne transforma în nebuni (potrivit expresiei lui Searles), de a ne face idioţi, bolnavi, de a ne trezi teama, va izbuti el oare? A fi un obiect parţial, un obiect „oarecare", este ceva acceptabil. A fi un obiect neînsufleţit e mult mai dureros. Şi totuşi, nu avem aici decît *schimbarea de stare* dusă la ultima consecinţă.

Capacitatea de a migra

Or, tocmai în schimbarea de stare se află resortul analizei, în aceasta rezidă caracterul specific pe care încercăm să-l abordăm, caracter ce constituie în acelaşi timp pentru cei doi protagonişti o evidenţă şi o realitate inabordabilă. Dacă discursul meu are un sens — îmi dau seama

Scanned with CamScanner

de acest lucru în drumul meu nesigur, chiar dacă am avut grijă să-l marchez cu cîteva balize freudiene —, el ţine de acest cuvînt *migraţie* care mi-a venit în minte. Migraţia de la o reprezentare *la* alta, de la un subiect *către* altul, de la o lume interioară *într-o* alta. În timpul scurtei survolări deasupra destinului cuvîntului „transfer" am văzut cum lucrează migraţia. Într-adevăr, cuvîntul „transfer" este un cuvînt care se mişcă, migrează, precum lucrul pe care ar vrea să-l desemneze. Şi această capacitate migratorie ar trebui s-o recunoaştem în psihanaliza însăşi. Mă gîndesc aici la un cuvînt venit sub pana lui Freud, cuvînt căruia mi-ar plăcea să-i confer o importanţă mai mare decît cea pe care i-o acordă contextul în care se găseşte. Îl găsim într-o scrisoare adresată lui Max Eitingon într-un moment în care problema analizei practicate de către persoane care nu sînt medici ameninţa să provoace o criză gravă în ceea ce se putea numi deja la acea dată (1926) „comunitatea" psihanaliştilor. Dacă lăsăm fiecare Societate, scrie Freud în esenţă, să reglementeze problema cum i se pare ei mai bine, „vom pierde privilegiul de care

Scanned with CamScanner

ne-am bucurat pînă în prezent, acela de a emigra după voia noastră[17]".

Desigur, el nu avea pe atunci presimţiri cu privire la propria-i emigrare, la care a fost constrîns cîţiva ani mai tîrziu. Dar, fără îndoială, nu uitase primele sale migraţii de la Freiberg la Viena, de la studierea sistemului nervos la ceea ce se numea pe atunci „maladii nervoase" (de unde derivă cuvîntul, rămas actual, de „nevroze"), de la observarea la microscop a ţiparilor din Trieste, la ascultarea, atentă la detalii pînă atunci neobservate, a tinerelor din Viena. Şi aceasta pentru a găsi, ce anume? Bisexualitatea atît la ţipari cît şi la femei. *Libido sciendi** nu încetează să se deplaseze, să-şi schimbe locul şi obiectul. Călătoreşte şi, călătorind — Roma, Pompei, Acropole, lungi călătorii în munţi —, îşi schimbă înfăţişarea: uneori îşi pune o mască tragică, alteori împrumută trăsăturile şi mersul uşor şchiopătat al Gradivei.

Ceea ce se revendică aici, prin acest „privilegiu de a emigra", nu este oare ceva care ar defini psihanaliza ca o disciplină

* Iubirea de cunoaştere (*n. t.*).

B.C.U. ...

Scanned with CamScanner

esenţialmente migratoare? De la o limbă la alta — şi de la un dialect la altul —, de la o cultură la alta, de la o ştiinţă la alta, o dată cu riscurile pe care un asemenea *transfer* le presupune? Psihanaliza nu se deplasează cu arme şi bagaje: înseamnă să nu-i cunoşti funcţia dacă doar îi *aplici* conceptele şi-i impui grilele de lectură. Psihanaliza este o mişcare mai mult decît o instituţie, mai mult chiar decît o istorie: o mişcare care, ca şi în timpul tratamentului, se realizează prin ocoluri, devieri, spirale, cunoscînd atît coborîşuri cît şi suişuri.

S-a vorbit mult despre rezistenţa la schimbare, rezistenţa celui analizat bineînţeles, dar nu s-a vorbit deloc de cea a analiştilor. Dintr-un articol recent al lui Maurice Dayan în care se vorbeşte despre schimbare, voi da aici doar titlul: „L'impossibilité de se défaire de soi"[18]. Ei bine, în ochii mei o analiză nu este operantă decît dacă analistul consimte să se *desprindă de sine*: prin aceasta se cuvine să înţelegem nu numai imaginile pe care şi le-a format sau pe care vrea să le ofere asupra persoanei sale, certitudinile pe care i le pot da cultura, priceperea şi mica teo-

Scanned with CamScanner

rie de buzunar pe care şi-a fabricat-o, dar, de asemenea, şi în chip mai radical, ceea ce s-a constituit treptat ca „analist de sine". Probabil nu acţionăm ca analişti decît dacă reuşim să ne vindecăm de dorinţa declarată de a fi analişti. Cînd Winnicott dedică una din cărţile sale „Pacienţilor mei care m-au învăţat tot ce ştiu", el nu se referă la dobîndirea unei experienţe clinice sporite pe care le-ar fi datorat-o — fapt la care orice psihanalist şi orice medic poate subscrie —, ci la ceva cu mult mai important: o analiză nu este într-adevăr eficientă decît dacă face ca jaloanele să se clatine, dacă modifică regimul de gîndire şi, îndrăznim să afirmăm, *fiinţa* analistului.

Proba străinului: acestor cuvinte ale lui Hölderlin le verificăm în fiecare clipă pertinenţa în meseria noastră[19]. O meserie care ne confruntă mereu, în fapt, cu această unică problemă: de ce avem oare nevoie, pentru a putea identifica şi recunoaşte în noi înşine ceea ce e străin, de un alt străin? De ce ne este acest altul indispensabil pentru a deveni un *eu* care să nu fie redus la o funcţie gramaticală? Străinul este înainte de orice, în mod evi-

Scanned with CamScanner

dent, acel necunoscut care vine către noi şi care nu este nimic pentru noi. Apoi, într-o primă etapă, el este acela care evocă o poveste petrecută la mii de leghe de ceea ce ni se întîmplă nouă, care se luptă cu, şi se complace în simptomele care pe noi ne-ar face să zîmbim sau ne-ar supăra de n-am fi instalaţi în fotoliul profesional, care se înfundă în impasuri din care noi credem că am ieşit. Acest lucru poate să ne intrige, să ne fascineze, să ne obosească, aşa cum i se întîmplă oricărui călător în ţară străină (nu vorbesc de turistul care se gîndeşte deja la ziua în care se va afla iar „la el acasă"). Ce sînt deci aceste chipuri de a trăi, de a se hrăni, de a iubi? Ce este această limbă din care nu pricep nimic, dar care este o limbă, adică pentru cei care o vorbesc şi nu sînt lingvişti, limba însăşi? Ce sînt aceste legături de rudenie atît de restrictive şi de aberante în comparaţie cu acelea pe care le acceptăm fără să ne dăm seama? Şi apoi, treptat, migrăm, nu *în* — nu ne vom confunda cu ea, fiecare cu locul său de baştină — ci *către* această ţară, această limbă, acest sistem, străine toate. Atunci începe analiza. Şi iarăşi, abia atunci cînd această

lume ne devine familiară — *heimlich* —, prea familiară poate — căci este timpul în care putem afirma cu deplină legitimitate: pacientul *meu* —, atunci abia *încercarea* (şi nu-i refuz cuvîntului rezonanţa iniţiatică) dobîndeşte o altă anvergură. Se interiorizează. Străinul, alteritatea este în noi. Tocmai acest lucru îl aveam în vedere în accepţia pe care o dau contratransferului: transferul străinului în noi, transferul a ceea ce îi e cel mai străin pacientului.

Aici ar fi caracterul specific. A vorbi în acest sens de creaţie este prea mult: o analiză nu este o operă, cu atît mai puţin o operă de artă, în vreme ce se întîmplă ca o nevroză să fie operă de artă, şi chiar una importantă; Freud afirma acest lucru despre omul cu şoareci. Totuşi, la întîlnirea între doi străini şi între ceea ce e mai străin în fiecare, a avut loc ceva care nu se poate produce aiurea: *evenimentul real.*

După aceea vor avea loc alte transferuri: vom iubi, vom munci, vom „sublima". Seriile psihice sînt infinite: vom avea alţi prieteni, colegi pe care-i vom socoti fraţi — prefăcuţi sau sinceri —, elevi pe care îi vom considera fiii noştri — supuşi şi revoltaţi —, vom cunoaşte femei pe care

Scanned with CamScanner

vom fi învăţat să le ţinem la distanţa cuvenită de „reprezentarea incestuoasă“ a mamei. Pe scurt, ne vom simţi mai puţin aserviţi şi mai apţi să reperăm semnele aservirii noastre, deci, pentru a răspunde vechiului deziderat freudian, mai apţi pentru a deosebi prezentul de trecut; adică a primi *prezentul* ca pe un dar mai degrabă decît ca pe o supravieţuire. Dar transferul făptuit, testat în analiză, produs de ea, acest transfer nu se transferă. În zadar îl uităm, ca pe un vis, cu mişcările care l-au străbătut — scandarea plîngerilor, a văicărelilor, a resentimentului şi plăcerii, succesele şi insuccesele sale, —, el e de neuitat în evenimentul, în survenirea pe care a reprezentat-o. Aceasta este forţa sa de atracţie.

Scanned with CamScanner

Neliniştea cuvintelor

Scanned with CamScanner

Limbajul ferit de dezastru

Vienezul Karl Kraus, care, aidoma lui Lichtenberg, iubea aforismele, deci poseda o inteligenţă lucidă, a scris: „Există două feluri de scriitori. Cei care sînt într-adevăr scriitori şi cei care nu sînt. La cei dintîi conţinutul şi forma sînt unul pentru celălalt ca sufletul şi trupul. La cei-lalţi, conţinutul şi forma se ajustează asemenea hainelor pe trup[1]."

Nu sînt sigur că se poate susţine că Freud era un „mare scriitor". A te prevala pentru a susţine acest lucru de faptul că a primit premiul Goethe nu este un argument acceptabil. Se pare mai degrabă că acest prestigios premiu i-a fost atribuit pentru descoperirile sale de cercetător, de „explorator incomparabil al patimilor omeneşti", şi nu pentru a-l face egalul marilor creatori ai literaturii[2].

Scanned with CamScanner

Sub această rezervă, se poate, cred eu, recunoaşte, pentru a relua cuvintele lui Kraus, că sufletul lui Freud sălăşluia în trupul limbajului. Căci în acest trup scriitorul nu mai poate fi despărţit nici de lucrul pe care îl descoperă, nici de cauza pe care o promovează şi o apără (unul şi acelaşi cuvînt, *die Sache*, desemnează şi pe primul şi pe cea de a doua). El poate să ne spună pe bună dreptate, cu mîndrie şi cu tot atîta modestie: „Cred că am întreprins tot ce mi-a stat în putere pentru a face accesibil celorlalţi ceea ce ştiam şi ceea ce dobîndisem ca experienţă[3].“

O declaraţie, între atîtea altele, care aduce mărturia unei încrederi extraordinare în resursele limbajului. Extraordinară pentru noi care am pierdut această încredere. Dar care, fără îndoială, e de la sine înţeleasă pentru el, rămas, prin formaţie, gusturi, referinţe culturale, un om al epocii *Aufklärung*. Să ne aducem aminte acest cuvînt pe care îl citează în legătură cu băieţelul căruia îi e frică de culoarea neagră: „Din clipa în care cineva vorbeşte, se face lumină[4].“ Un om al Luminilor, cu atît mai temnerar cu cît ceea ce supune legii limbajului este lumea întunecată a

Sturm and Drang-ului, lumea pulsiunilor şi a plăcerilor ignorate, a tulburărilor sufleteşti, a nebuniei disimulate.

Din această contradicţie se naşte tensiunea operei. Freud înseamnă atît didacticismul din *Compendiu*, cît şi fragmentul poetic din „Tulburare de memorie pe Acropole", atît acea *Phantasie* speculativă şi lipsită de măsură din *Dincolo de principiul plăcerii*, cît şi înţelepciunea din *Nelinişte în cultură*. Freud este atît cel care dezghioacă fără odihnă acel neînsemnat nimic care este cuvîntul de spirit (de parcă şi-ar aminti despre anii petrecuţi cu ochii pironiţi în microscopul laboratoarelor de anatomie şi fiziologie nervoasă), cît şi omul ajuns de bătrîneţe care rămîne literalmente înmărmurit, uluit, în faţa lui *Moise* din Saint-Pierre-aux-Liens.

În teorie avem pe ce întemeia o asemenea încredere, niciodată dezminţită, în limbaj, în amploarea sa, în puterile sale care ţin de vrăjitorie. Cuvintele erau „magie la origine", amintea Freud, iar analiza este o „magie lentă[5]".

Spun: niciodată dezminţită, întrucît, chiar după deplina recunoaştere a puterii „demonice" proprii pulsiunii de moarte,

Scanned with CamScanner

încrederea nu va fi niciodată alterată. Deşi mereu subliniată cu o insistenţă din ce în ce mai mare (să ne gîndim, de exemplu, la studiul „Analiza determinată şi nedeterminată"), recidiva, incidenţa în cadrul tratamentului a efectului pulsiunii de moarte nu-şi exercită ravagiile asupra limbajului şi nici asupra operei scrise, care va continua întotdeauna să ateste progresul vieţii spirituale, superioritatea lui *Geistlichkeit** asupra lui *Sinnlichkeit***. De-ar fi ca pretutindeni, în lumea dinlăuntru sau în cea din afară, să existe numai dezarticulare, fragmentare, distrugere fără milă, pretutindeni numai ruine şi cenuşă, limbajul ar rezista! Opera cugetului ar fi cruţată. Thomas Mann, autorul *Nobleţei spiritului*, a fost unul dintre cei dintîi care a salutat geniul lui Freud. Dar şi Stefan Zweig, autor al *Vindecării prin spirit* — care se va sinucide în 1942 în exil, nemaiputînd să suporte şi să admită *sinele*: gest ultim pentru a-şi afirma *umanitatea*.

Freud avea neîndoielnic simţul tragicului (cu totul altceva decît „pesimismul"

* Spiritualitate (*n. t.*).
** Senzualitate (*n. t.*).

Scanned with CamScanner

care i se atribuie). Dar, chiar dacă se va îndoi din ce în ce mai mult de eficienţa unui simplu „tratament prin cuvînt" şi chiar dacă, ros de boala care îi afecta gura, el nu mai putea vorbi deloc, va continua să scrie — paginile din *Moise, omul* care au ca titlu tocmai „Progresul în viaţa spirituală" — şi pînă în cea din urmă zi va continua să citească — cartea citită va fi *Pielea de sagri*: „Este exact cartea de care am nevoie acum, ea vorbeşte despre strîmtare şi despre inaniţie[6]."

Wunderblock

Acestei stranii asigurări că există în semne ceva care durează, care rezistă tuturor încercărilor — timpului, durerii, suferinţei —, tuturor pierderilor, putem să-i dezvăluim germenele în concepţia inconştientului ca sistem de *inscripţii*, concepţie ce va găsi o reprezentare materializată în *Wunderblock* — acel mic dispozitiv pe care oricine şi-l putea procura de la papetărie cu o jumătate de secol înainte de triumful calculatorului. Acest bloc-notes vrăjit avea trei straturi: fila de

Scanned with CamScanner

celuloid în care Freud vede echivalentul unui *Reizschutz*, al unui filtru împotriva excitaţiei, o suprafaţă protectoare şi filtrantă; hîrtia cerată, suprafaţa receptoare, echivalent al sistemului de percepţie-conştiinţă care primeşte excitaţiile dar nu reţine nimic; în sfîrşit, tăbliţa de ceară, echivalent al sistemelor mnezice. Totul vîndut împreună cu un creion subţire care produce amprenta: stilet-stil.

Legătura între scriere şi inconştient, între inconştient şi memorie, este evidentă aici. Memoria freudiană e un scrib, atît de diferită prin aceasta de ceea ce un Michelet sau un Proust au putut defini drept memorie — trezire integrală, timp regăsit ce-şi închipuie că percepţia iniţială poate fi recreată, că se menţine intactă, neschimbată, identică de-a lungul anilor. Dar cît de aproape este această memorie de *Je me souviens* a lui Georges Perec, acest cronicar răbdător al evanescentului, acest cercetător neobosit al urmelor lăsate de absenţă, care s-a silit să compună o carte fără să utilizeze litera cea mai indispensabilă, cea mai puţin interschimbabilă a alfabetului nostru[7]. (Şi cînd mă gîndesc că cei mai avizaţi critici ai noştri

n-au văzut în această carte despre mama dispărută nimic altceva decît o performanţă, un exerciţiu de stil!)

Totuşi, chiar în cadrul primei topici, forţa modelului inscripţiei îşi află limitele şi lipsa originară în deosebirea fundamentală, evocată deja, dintre reprezentarea lucrului şi reprezentarea cuvîntului. Prima se vrea posesia lucrului însuşi, ea vrea să reducă, pînă la ignorare, îndepărtarea, deficienţa, slăbiciunea care sînt apanajul celei de-a doua forme de reprezentare. Dar eu nu am făcut în fond decît să repet în demersurile mele, atît în cel asupra visului, cît şi în cel asupra transferului, că tocmai acest lucru la care nu putem ajunge (dacă nu facem apel la o atotputernicie imaginară) e cel care atrage cuvintele noastre. Limbajul este pierdere, o ştie de altfel foarte bine, şi nu va fi niciodată, nici chiar în poezie, acces direct la lucru; faptul îl întristează, dar n-ar fi nimic altceva decît un cod de n-ar fi însufleţit de la un capăt la altul de propria-i nedesăvîrşire, de n-ar fi dus de, şi purtat către ceea ce el nu este. Prin aceasta îmi pare că scrierea şi cuvîntul din analiză sînt înrudite, făcînd din pierdere o ab-

Scanned with CamScanner

senţă. Excitaţia şi, deopotrivă, depresia sînt atunci în mod necesar împreună.

Atunci cînd Freud porneşte în căutarea reprezentării inconştiente patogene, el are în vedere desigur acel loc asimptotic din care emană urmele. De aici se naşte întrebarea: dacă Lacan pune semnul egalităţii între reprezentare şi urmă, cu alte cuvinte are tendinţa de a şterge tot ceea ce în reprezentare ar fi relicvă a imaginii, dar şi tot ce în ea ţinteşte „să actualizeze", şi apoi cînd reduce urma la „semnificant" — faptul că acesta e identificat ca verbal sau, mai ales la unii discipoli, ca non-verbal, nu schimbă nimic din fondul problemei — n-avem aici, la urma urmelor, în ciuda aparenţelor, o devalorizare a funcţiunii limbajului? Paradoxul scrisului este faptul că el nu încetează să consolideze imperiul semnelor, pentru ca, prin aceeaşi mişcare, să-i refuze tirania. Pentru a sărbători ceea ce este dincoace, dincolo de graniţele acestui imperiu.

Trusa de scris a psihanalistului

Iată însă că pornesc pe un drum pe care nu voiam să-l străbat. Căci nu există tru-

Scanned with CamScanner

fie mai mare decît să pretinzi că ai un răspuns la întrebarea: ce înseamnă a scrie? Chiar numai a pune această întrebare e nepotrivit. Un răspuns de ordin general este în mod vădit exclus, atît sînt de nenumărate modalităţile de a scrie: de la tratatul de filozofie la poem, de la jurnalul intim la roman, de la cronica de familie la biografie. Nu-i vorba aici numai de varietatea „genurilor", de apariţia sau declinul lor într-un moment sau altul al istoriei sau în cadrul unei culturi date. Dar e puţin probabil că ceea ce l-a îndemnat pe Platon e totuna cu imperativele la care a fost supus Kafka, sau că se pot aştepta răspunsuri, nu spun chiar asemănătoare, ci comparabile între ele, din partea Doamnei de La Fayette şi a lui Artaud! Răspunsul este numai cartea, doar opera îl dă, nicidecum declaraţiile. Şi atunci, chiar formulată în aceşti termeni: „Ce înseamnă a scrie *pentru dumneavoastră*?" sau „Ce *vă* îndeamnă să scrieţi?", întrebarea este bineînţeles lipsită de temei cînd este adresată unui scriitor. Aşa se face că acesta ştie să i se sustragă: „Nu-s bun de nimic altceva![8]"

Dar sîntem îndreptăţiţi să punem această întrebare unui psihanalist. Ce-l

apucă oare de-şi lasă fotoliul ca să ia în mînă tocul de scris? De ce oare el, sortit ca nimeni altul unei comunicări prin viu grai — fie în cadrul tratamentului, al „controalelor“ sau al seminariilor —, el, a cărui soartă este să asculte o voce pe un fond de linişte sau zgomotul, uneori al mîniei, al mişcărilor impulsive, de ce recurge el oare la scris, care-i supus în mod necesar unor imperative proprii? De ce oare el, a cărui activitate se bizuie pe ceea ce englezii numesc *privacy*, vine în faţa publicului?

Desigur, răspunsurile simple, chiar banale nu lipsesc. La urma urmelor, psihanalistul nu scapă unui destin obişnuit. De ce n-ar da el curs lăudabilei griji „ştiinţifice“ de a comunica ceea ce a descoperit sau a crezut că descoperă în timpul tratării bolnavilor? De ce ar fi el lipsit de plăcerea „narcisistică“ inerentă imaginii presupus măgulitoare a talentelor sale? Şi apoi, cine se poate sustrage în zilele noastre supraestimării scrisului, atît de vizibilă în Franţa mai ales, ţară de grafomani — de-ţi vine să crezi că oamenii noştri de vază se tem că nu există într-adevăr atîta vreme cît n-au publicat cel puţin o carte?

Scanned with CamScanner

Totuşi aceste date privind faptele capătă, în ceea ce îl priveşte pe psihanalist, o turnură deosebită. În cazul său, *a-şi face un nume* trebuie înţeles şi într-un sens literal, acela de a-şi făuri un nume al său, căci, mai mult decît oricine altcineva, el vede cum i se atribuie, ca efect al transferului, nenumărate nume care nu sînt ale sale; a scrie ar însemna pentru el un mijloc privilegiat de a înceta să fie un „nume de împrumut", de a se vedea recunoscut (în afară de recunoaşterea în plan social). A deveni *autor* ar putea fi înţeles şi în sens literal în cazul celui care, de-a lungul vremii, s-a făcut disponibil pentru atîtea personaje aflate în căutarea unui autor... Cît despre grija de a-şi comunica experienţa şi ipotezele, ea răspunde, după mine, cu totul altor imperative decît aceluia de a-i face să beneficieze pe colegii săi de propriile-i reflecţii: este o punere la încercare, comparabilă cu aceea a „controlului" în timpul formării ca psihanalist. Cel de-al treilea era acolo „controlorul" şi iată, el devine cititorul (şi sîntem deja cititorii săi din clipa în care scrie). Cum ar putea analistul să se lipsească de această încercare a terţului care parcă îl asigură că nu este

Scanned with CamScanner

numai pradă fantasmelor sale, că trebuie totodată „să divagheze" — divagaţie fără de care nu există invenţie — şi să dea cugetărilor sale celor mai ciudate o formă destul de consistentă pentru ca altcineva să poată să-i perceapă contururile şi să-i preţuiască validitatea.

Scrisul, în fine, nu este în ochii mei un element accesoriu al activităţii analitice. Mai întîi, fie-mi iertat acest loc comun, fără opera *scrisă* a lui Freud nu am fi dus lipsă în mod sigur de taumaturgi, nici de cîrpaci ai sufletului, dar nu ar fi existat psihanalişti: Freud e cel care nu a despărţit niciodată scrisul de practica medicală, care nu a încetat să le îmbine, care a găsit mereu în literatură, mituri şi poveşti o sursă de inspiraţie, pînă într-atît încît pentru mulţi, astăzi, roman înseamnă „Cazul Dora", dialogul filozofic este „Micul Hans", iar „Discursul asupra originii limbilor" e ţinut de preşedintele Schreber! Şi apoi scrisul, chiar pentru cel care se vrea practician şi nimic altceva, începe prin cuvintele care i se imprimă în minte şi care îi vor reveni mult mai tîrziu, cînd le credea pierdute, cuvintele ce se sedimentează laolaltă în cele cîteva note aruncate pe o

Scanned with CamScanner

foaie după un consult; are loc uneori seara, pe paginile unui caiet care nu va fi niciodată arătat cuiva, de parcă am avea nevoie mai puţin să punem ordine în gîndurile noastre cît să ne înarmăm preventiv împotriva unui risc de invazie, să ne regăsim, să ne cucerim din nou o identitate şubredă, să încercăm să restabilim o unitate ameninţată din prea multe părţi.

De unde vine această nevoie stringentă pe care o resimţim uneori, care ne îndeamnă să dăm o formă, chiar nesigură, acelui lucru ce ne ţine ca în cleşte şi ne scapă totodată? Mulţi analişti au recunoscut acest lucru: nu analizele sînt ceea ce „merge", adică ceea ce favorizează, de o parte, ca şi de cealaltă, asociaţiile şi elaborarea, nici ceea ce ne confirmă teoriile şi vine în întîmpinarea aşteptărilor noastre, nu ele ne fac să luăm condeiul. De ce să recurgem la „scena scrierii", cînd „scena analizei" este îndeajuns de animată, cuvîntul este plin de convingere, iar drama se joacă şi se construieşte în faţa noastră, cu noi? Dar îndată ce deşertul cîştigă teren, îndată ce printr-un efect de „prea-plin" sau de gol capacitatea noastră de a simţi ca şi aparatul propriu de gîndire este

Scanned with CamScanner

copleşit sau golit, îndată ce distrugerea, mai ales, năruie ceea ce noi am crezut că edificăm, cu răbdare, bucată cu bucată, avem nevoie de un alt „recipient" — caietul —, avem nevoie de un „bloc-notes" cît se poate de real care să nu fie o metaforă şi pe care să-l putem ţine în mînă şi păstra. Ceea ce-l îndeamnă pe psihanalist să scrie nu este, fără îndoială, ceva de acelaşi fel cu ceea ce-l autorizează să vorbească. Poate că pasiunea de a scrie e uneori rezultatul neputinţei de a vorbi şi chiar de a gîndi. Poate că nimeni nu scrie decît pornind de la afazia sa secretă, atît pentru a o depăşi cît şi pentru a da seamă de ea[9].

Transformări

Putem oare să transpunem în scris libera asociere din viu grai, rememorările instantanee care vin uneori în valuri, cel mai adesea prin cîte un amănunt neaşteptat, oscilările şi răsturnările transferenţiale, contradicţiile şi incoerenţa, repetiţiile şi discontinuitatea vorbirii? Nu cred acest lucru. Încercarea de a reproduce, de a

Scanned with CamScanner

mima ceea ce numim procese primare este, sub pretextul unui adaos de autenticitate, un exerciţiu artificial aşa cum au putut fi încercările pictorilor şi cineaştilor de a exprima în imagini plastice sau în filme visele noastre nocturne. În ochii mei, Giorgione e mai oniric decît Salvador Dali.

Exprimarea directă a inconştientului este o amăgire, reprezentarea imediată a unui vis e imposibilă. În caz contrar, am fi cu toţii pictori, am fi cu toţii poeţi. Şi, să nu uităm, în această vreme în care creativitatea te miri cui este ridicată în slăvi la tot pasul, poezia este o ştiinţă exactă, pictura este o meserie, iar literatura, un stil.

În calitate de editor, am avut prilejul să citesc nenumărate manuscrise ale unor psihanalişti dornici de a se ţine cît mai aproape de cuvintele spuse şi auzite, ca şi de emoţiile încercate în timpul consultaţiilor. Oricît de emoţionantă ar fi fost sinceritatea lor, oricît de respectabilă grija de a restitui cît mai exact experienţa pe care au avut-o, pentru cititor acest lucru era un fiasco. Motivul este simplu. Asociind pînă la pierderea deosebirilor visul,

Scanned with CamScanner

doliul cu cuvîntul *travaliu* — într-o formulare paradoxală, chiar dacă aceasta a devenit banală pentru cunoscătorii care sîntem —, Freud dovedea că activităţi cu o înfăţişare atît de simplă, atît de evidentă ca a visa, a îndura şi apoi a depăşi durerea nu erau lucruri lipsite de însemnătate. Acelaşi lucru se petrece cu cel ce se apucă să scrie. Travaliu, în acest caz ca şi în celălalt, nu implică în mod necesar efort şi chin, sudoare şi lacrimi, el înseamnă *transformare*. Visul transformă senzaţiile prezente, resturile treziei, chipuri şi amintiri, persoane şi locuri: visul este un laborator. Doliul transformă obiectul pierdut, îl întrupează şi-l idealizează, îl fragmentează şi-l recompune şi are nevoie de timp pentru a face acestea. Dar analogia cu scrisul nu rezidă numai în travaliu: a scrie înseamnă şi a visa, înseamnă şi a fi îndurerat, a se visa (şi a visa lumea, pentru cei mai mari), a fi animat de o dorinţă nebună de a poseda obiectele prin limbaj şi a avea la fiecare pagină, uneori la fiecare cuvînt, dovada că nu le obţii niciodată! De aici febrilitatea, ba chiar exaltarea maniacă şi melancolia care întovărăşesc întotdeauna, rînd pe rînd, actul scrisului.

Scanned with CamScanner

Experienţa analitică nu ignoră o asemenea alternanţă şi am putea multiplica punctele de convergenţă. Dar va rămîne întotdeauna o deosebire majoră: cuvîntul legitimat de analiză, şi insist asupra acestui lucru, nu va deveni niciodată *operă*, el nu este eficient decît cu condiţia să accepte să se piardă, deşi orice scriitor, şi chiar şi unul amator ca mine, ştie că trebuie să fie în mod constant atent la alegerea cuvintelor potrivite, la sonoritatea lor, la curgerea frazei, la ritm, la forma pe care încetul cu încetul o va lua cartea sa. Numai plătind acest preţ are el şansa de a transmite cititorului necunoscut ceva în care acesta se va recunoaşte la rîndul lui.

Grija chinuitoare pentru cuvîntul potrivit! A nu se confunda — căci e cu totul altceva — cu căutarea obsesivă a sensului strict pe care l-ar oferi consultarea dicţionarului, care, din fericire, ne pune întotdeauna la dispoziţie mai multe. Trăiască polisemia şi nestatornicia cuvintelor limbii comune! Prin „cuvînt potrivit" aş înţelege mai curînd cuvîntul care face dreptate. Dar cărui fapt, cărei persoane? Cuvîntul nu este adecvat lucrului — el nu

Scanned with CamScanner

e o haină mulată care stînjeneşte orice mişcare; el este supus lucrului şi, în acelaşi timp, îl creează, îl face să existe. Iar aici, „cel care scrie", fie că este vorba despre psihanaliză, literatură sau de acea formă deosebită de ficţiune care este autobiografia — această grafie despre sine care alcătuieşte un *eu* prin scris — are parte de aceeaşi nelinişte.

Un exemplu: de ce, atunci cînd vrem să relatăm, fie şi fragmentar, „istoria unui caz", sîntem atît de încurcaţi cînd sîntem constrînşi, din nevoia de discreţie, să schimbăm un prenume, profesiunea, o dată? Ce importanţă are la urma urmelor dacă Petru devine Pavel, dacă îl trimitem în concediu pe coasta bască şi nu în Auvergne, dacă facem din el doctor şi nu avocat! Cel mai adesea, aşa cum şi trebuie, depăşim acest scrupul. Dar foarte repede trucul iese la iveală. Poate că cititorul va fi uluit, dar ochii noştri nu vor fi înşelaţi. În definitiv, mai bine inventăm povestea de la un cap la altul decît să schimbăm una, să ştergem alta, chiar dacă ajungem la literatură; cel puţin „am minţi adevărat"!

Scanned with CamScanner

Ceea ce încercăm atunci, acel sentiment că există ceva ireductibil, ceva ce nu poate fi falsificat — şi asta exact acolo unde o transpunere apare ca lipsită de risc — se află în miezul dificultăţilor faptului de a scrie psihanaliză. Nu mă refer aici la scrierile care tratează *despre* psihanaliză (fraze teoretice, glose freudiene, lucrări de epistemologie, cursuri etc.), care îşi au raţiunea lor de a fi, ci la cei cărora le-ar plăcea să transmită obiectul, neobiectivabil şi traiectoria, neprogramată, a psihanalizei *in vivo* şi care şi-au propus să instituie împreună cu cititorul lor ceva în genul transferului, adică o legătură *în prezent* cu un *absent*.

Există oare atunci o deosebire esenţială între scrierea psihanalitică şi scrierea zisă de ficţiune? Nu sînt convins de acest lucru. Dacă mă refer la „cazul" meu, acelaşi condei, inspirat de aceleaşi surse uitate, într-o dispoziţie sufletească asemănătoare şi cu aceeaşi plăcere de a mă lăsa sedus de forţa de atracţie a limbii, m-a făcut să scriu *L'Amour des commencements* dar şi *Perdre de vue*. Ambiţia şi eşecul ei sînt asemănătoare: încredere în slaba putere de întrupare a cuvintelor, în „vrăji-

Scanned with CamScanner

toria lor lentă" şi neîncredere în trufia lor, încercarea de a ni le apropria, de a face din ele un adăpost, de a găzdui în ele nesiguranţa care ne îngăduie uneori să găsim mai mult decît cuvîntul potrivit, pe cel *propriu*, pe cel ce are şansa de a-l numi, nicidecum de a-l capta, pe *străin*.

A scrie nu înseamnă a exprima sau a comunica, nici măcar a spune şi cu atît mai puţin, aşa cum ne învaţă papagaliceşte prea multe spirite puternice din zilele noastre, „a produce un text". Înseamnă a vrea să dai formă informului, statornicie lucrurilor în schimbare, înseamnă să dai viaţă — dar cît de fragilă, se ştie — neînsufleţitului. Ceea ce autorul şi cititorul speră să obţină aici nu este, ca în cazul scrierii ştiinţifice, un adevăr doveditor, nici măcar un fragment unic al adevărului, ci iluzia unui început fără sfîrşit. Perspectiva unei analize „reuşite" ca şi a unei cărţi izbutite: viitorul trecutului. *Wo es war**...

Atîta vreme cît vor exista cărţi, nimeni, niciodată, nu va avea ultimul cuvînt.

---

* Unde era (*n. t.*).

Scanned with CamScanner

Note

ATRACŢIA VISULUI

1. Versiune latină pentru *Good enough environment* [Mediu destul de bun] a pediatrului şi psihanalistului britanic Winnicott.
2. Reluat în „L'Imaginaire", Gallimard, 1978.
3. Cf. René Laloue, „La pensée malade de la peste", *Nouvelle revue de psychanalyse*, nr. 25 („Le trouble de penser").
4. Postulat formulat în termeni stricţi în *Conférences d'introduction à la psychanalyse*: „Nu trebuie considerat ca fiind vis decît ceea ce povesteşte cel ce a visat." (Petite Bibliothèque Payot, p. 71).
5. Karl Philipp Moritz, *Anton Reiser*, Fayard, 1986, p. 41.
6. Cf. *Conférences d'introduction à la psychanalyse*, *op. cit.*, p. 69: „Studiul viselor constituie nu numai cea mai bună pregătire în studiul nevrozelor, dar visul însuşi este un simptom de nevroză şi încă un simptom care prezintă pentru noi avantajul nepreţuit de a putea fi observat la toţi oamenii."
7. „Au delà du principe du plaisir" în *Essais de psychanalyse*, Petite Bibliothèque Payot, p. 75.
8. Patrick Lacoste, *L'Étrange cas du professeur M.*, Gallimard, 1990, p. 205.
9. *Correspondence Freud-Abraham*, Gallimard, 1989, scrisoarea din 9 iunie 1925.

Scanned with CamScanner

10. S. Freud, *Interprétation des rêves*, PUF, p. 464.
11. S. Freud, *Complément métapsychologique à la théorie du rêve*, în *Métapsychologie*, Gallimard, p. 121.
12. Cf. G. Didi-Huberman, *Devant l'image*, Ed. de Minuit, 1990, îndeosebi capitolul 4: „L'image comme déchirure".
13. Aceste pagini despre *Caietele* lui Valéry sînt reproduse din articolul meu „L'éveil du rêve", apărut în nr. 39 al publicaţiei *Nouvelle revue de psychanalyse*.
14. Paul Valéry, *Cahiers 1894–1914*, ediţie integrală definitivă, îngrijită şi adnotată de Nicole Celeyrette-Pietri şi Judith Robinson-Valéry, Gallimard, vol. I, 1987; vol. II, 1988.
15. Impresia este şi mai puternică dacă parcurgem ediţia în facsimil a CNRS [Centre National de la Recherche Scientifique].
16. Citat de către Albert Béguin, *op. cit.*, p. 126.

STRANIETATEA TRANSFERULUI

1. S. Freud, *Abrégé de psychanalyse*, trad. fr., PUF, p. 42.
2. S. Freud, *Cinq leçons sur la psychanalyse*, trad. fr., Payot, p. 26.
3. S. Freud, *Études sur l'hystérie*, trad. fr., PUF, p. 233.
4. S. Freud, *Fragment d'une analyse d'hystérie (Dora)*, în *Cinq psychanalyses*, trad. fr., PUF, p. 86.
5. S. Freud, *Interprétation des rêves*, trad. fr., PUF, pp. 478–479.
6. Cf. M. Neyraut, *Le Transfert*, PUF, 1974.
7. Cf. articolul „Transfer" în *Vocabular de psihana-*

Scanned with CamScanner

liză şi, pentru o tratare mai amplă ca şi pentru concepţia personală asupra unor aspecte pe care le ridic aici, J. Laplanche, *Le Baquet. Transcendance du transfert*, PUF, 1987.

8. Cf. J.-B. Pontalis, „Sur la douleur (psychique)", *Entre le rêve et la douleur*, Gallimard, 1977.
9. S. Freud, „La Dynamique du transfert" în *La Technique psychanalytique*, PUF, p. 60. Sublinierea mea.
10. S. Freud, „Observations sur l'amour du transfert", în *La Technique psychanalytique*, *op. cit.*, p. 119. Sublinierea mea.
11. S. Freud, „Au delà du principe du plaisir", în *Essais de psychanalyse*, Payot, pp. 57–58.
12. S. Freud, *Interprétation des rêves, op. cit.*, p. 504. Sublinierea mea.
13. Nu revin asupra comentariului cu privire la cuvîntul *Gegenübertragung*. Michel Gribinski s-a ocupat de el într-o comunicare nepublicată, amintind că prepoziţia *gegen* nu are numai sensul „contra" (împotrivă), ci şi pe cel de „lîngă" (apropiere). El deduce de aici că utilizarea freudiană corectă a contra-transferului înseamnă a rămîne în sfera transferului operat de pacient şi a reacţiona în consecinţă. Ambiguitatea cuvîntului „contra" este subliniată de celebra îmbinare a lui Guitry: „Cu totul contra".
14. Cf. Ida Macalpine, „The Developement of Transference", *Psychoanalitic Quarterly*, 19, 1950 şi Paula Heimann, „On Counter-transference", *Internat. J. Psycho-anal.*, 31, nr. 1, 1950.
15. Cf. J.-B. Pontalis, „Sur la douleur (psychique), *Entre le rêve et la douleur*, *op. cit.*
16. Cf. mai ales H. Searles, *L'Effort pour rendre l'autre fou*, Gallimard, 1977 şi W. R. Bion, *Réflexion faite*, PUF, 1983.

Scanned with CamScanner

17. Scrisoarea din 22 martie 1927, citată de E. Jones, *La Vie et l'œuvre de Sigmund Freud*, vol. III, PUF, p. 335.
18. Apărut în nr. 41 din primăvara 1990, al revistei *Nouvelle revue de psychanalyse* („L'épreuve du temps").
19. Cuvinte care slujesc drept titlu cărții de mare însemnătate pe care Antoine Berman a consacrat-o traducerii (Gallimard, 1984).

NELINIȘTEA CUVINTELOR

1. Citat de Walter Muschg, „Freud écrivain", *La psychanalyse*, nr. 5, PUF, 1969.
2. Cf. *Traduire Freud*, PUF, p. 28 și urm..
3. S. Freud, *Contribution à l'histoire du mouvement psychanalytique*, Petite Bibliothèque Payot, p. 95.
4. În *Trois essais sur la théorie sexuelle*, Gallimard, p. 168, nota.
5. Cf. articolul cu acest titlu de Patrick Lacoste în *Nouvelle revue de psychanalyse*, nr. 34, toamna 1986 („L'Attente").
6. Cf. Max Schur, *La Mort dans la vie de Freud*, Gallimard, 1975, p. 621.
7. G. Perec, *La Disparition*, Denoël, 1969.
8. Răspunsul dat de Samuel Beckett la ancheta ziarului *Libération*: „De ce scrieți?"
9. Cu privire la acest aspect și, în sens mai general, la chestiunea raporturilor dintre psihanaliză și scris, cf. „schimbul de păreri" dintre Michel de M'Uzan și J.-B. Pontalis în nr. 6 (toamna 1977) din *Nouvelle revue de psychanalyse*.

Scanned with CamScanner

Cuprins

Atracţia visului	7
Stranietatea transferului	63
Neliniştea cuvintelor	105

Scanned with CamScanner

Eseurile lui J.-B. Pontalis – coautor al *Vocabularului psihanalizei* – sînt o elocventă dovadă a deschiderilor oferite de psihanaliză atunci cînd, hotărînd să-şi pună dogmele în parantez... străbate teritoriile de dincoace şi dincolo de ea. Frînturi de teorie şi cazuri din practica psihanalitică sînt convocate, alături de personaje de roman, de confesiuni şi cugetări de scriitor, pentru a depune mărturie despre iubirea autorului pentru pacientul său – omul.
Rînd pe rînd, *Visul* (şi atracţia lui), *Transferul* (cu stranietatea lui) şi *Cuvîntul* (cu neliniştea ce-l însoţeşte) sînt astfel explorate în dimensiunea lor eternă, adînc omenească, generatoare de suferinţă şi bucurie deopotrivă.

LEI 1950
ISBN 973-28-0493-9

Pe copertă: MORITZ von SCHWIND – *Visul întemniţatului* (1836)

Scanned with CamScanner